

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Canada

Національна Асамблея
інвалідів України
www.naiu.org.ua

Оцінка ситуації щодо забезпечення доступу осіб з інвалідністю до виборчих та політичних процесів в Україні

Київ, Україна

Оцінка ситуації щодо забезпечення доступу осіб з інвалідністю до виборчих та політичних процесів в Україні

2015

Національна Асамблея
інвалідів України
www.naiu.org.ua

Цей звіт був розроблений за технічної підтримки Міжнародної фундації виборчих систем (IFES) і фінансової підтримки уряду Канади та Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Будь-які думки, результати, висновки або рекомендації, викладені у цій публікації, належать автору (авторам) і не обов'язково відображають погляди Міжнародної фундації виборчих систем (IFES), уряду Канади та Агентства США з міжнародного розвитку (USAID).

Оцінка ситуації щодо забезпечення доступу осіб з інвалідністю до виборчих та політичних процесів в Україні

Копірайт © 2015 Міжнародна фундація виборчих систем.

Усі права захищені.

Заява про дозвіл: жодна частина цієї публікації не може бути відтворена у будь-якій формі або будь-якими засобами, електронними чи механічними, включаючи фотокопіювання, запис або будь-який інший спосіб зберігання і пошуку інформації без письмового дозволу Міжнародної фундації виборчих систем.

Запити на отримання дозволу повинні містити наступну інформацію:

- Опис матеріалу, дозвіл на копіювання якого бажають отримати.
- З якою метою буде використано копійований матеріал і в який спосіб.
- Ваше ім'я, посада, назва компанії чи організації, номер телефону, номер факсу, адреса електронної пошти та поштова адреса.

Будь ласка, надсилайте усі запити на отримання дозволу до:

International Foundation for Electoral Systems
1850 K Street, NW, Fifth Floor
Washington, D.C. 20006
Email: editor@ifes.org
Fax: 202-350-6701

СЛОВА ПОДЯКИ

Від імені виконавців даного проекту щиро дякуємо усім тим, без кого проведення дослідження і написання звіту не були б можливими.

Дякуємо за підтримку й відвертість учасників фокус-груп – людей з інвалідністю, їх опікунів та помічників, експертів неурядових організацій, учасників робочих зустрічей з проблематики дослідження.

Надзвичайно важливою була допомога тих людей, організацій, які надавали партнерську консультативну допомогу.

Єдиною командою та з відданістю працювали регіональні представники Національної Асамблеї інвалідів України та організації-партнери. Особлива вдячність волонтерам – тим, хто своєю добровільною працею на різних етапах проведення дослідження зробили свій вагомий внесок.

Висловлюємо щирі подяки всім особам та організаціям, які брали участь у проведенні даного дослідження, зокрема:

- ✓ Уповноваженому Президента України з прав людей з інвалідністю Валерію Сушкевичу,
- ✓ Представникам Міністерства соціальної політики України,
- ✓ Центральній виборчій комісії, а саме заступнику Голови Андрію Магері,
- ✓ Молодіжній Громадській організації „М'АРТ”, а саме Сергію Бурову,
- ✓ Вінницькій обласній громадській організації «Асоціація захисту та допомоги інвалідам «Відкриті серця»,
- ✓ Дніпропетровській обласній координаційній Раді громадських організацій інвалідів при обласній державній адміністрації,
- ✓ Українському товариству глухих, а саме Ірині Чепчиній,
- ✓ Всеукраїнській молодіжній громадській організації інвалідів з вадами зору «Генерація успішної дії», а саме Геннадію Євсев'єву та Юлії Сачук,
- ✓ Представникам НАІУ в регіонах, а саме Світлані Демко, Валентині Кононенко, Миколі Макару, Валентині Добридіній, Надії Паламарчук, Юрію Симончуку та Тетяні Шелюг.

Щира подяка Міжнародному фонду виборчих систем (IFES, International Foundation for Electoral Systems), його співробітникам за підтримку нашої ініціативи.

Реалізація даного дослідження стала можливою завдяки щедрій підтримці уряду Канади через Департамент закордонних справ, торгівлі та розвитку (DFATD) та Агентства США з міжнародного розвитку (USAID).

ЗМІСТ

Вступне слово.....	1
I. Концепція та методологія дослідження.....	3
II. Аналіз законодавства	7
2.1. Огляд міжнародних правових документів, ратифікованих Україною, щодо гарантій політичних прав громадянам з інвалідністю	7
2.2. Перегляд законодавчо-нормативних актів України на предмет відображення в них гарантій громадянам з інвалідністю брати активну участь у політичному житті, зокрема у виборчих процесах.....	17
2.3. Загальні зауваження та висновки	29
III. Визначення бар'єрів, з якими стикаються особи з інвалідністю під час реалізації своїх виборчих прав, а також вплив існуючих бар'єрів на рівень їх участі у політичному житті суспільства.....	33
3.1. Аналіз отриманих даних фокус-груп, опитувань осіб з інвалідністю та посадових осіб	33
3.2. Основні результати та програмні рекомендації	58
IV. Рекомендації щодо змін політики та процедур для забезпечення виборчих прав громадян з інвалідністю	64
Додатки.....	68
Додаток 1	68
Додаток 2	80
Додаток 3	87

Вступне слово

“Залучення осіб з інвалідністю - фундаментальний демократичний принцип. Без участі всіх громадян країна не може стати істинно демократичною. Крім того, залучення осіб з інвалідністю до політичного життя закладає основу запобігання їх ізоляції у всіх сферах суспільного життя.”¹

Відповідно до Конституції України всі люди мають однакові права та обов’язки, в т.ч. щодо участі у виборчих та політичних процесах.

Після ратифікації Конвенції ООН про права інвалідів, Україна взяла на себе зобов’язання щодо створення суспільства, в якому особи з інвалідністю будуть користуватися всіма правами людини на рівні з іншими без дискримінації, де буде поважитися їх гідність та самобутність, де будуть створенні всі умови, в яких кожна людина з її індивідуальними особливостями відчуває себе частиною суспільства.

Стаття 29 «Участь у політичному та суспільному житті» даної Конвенції гарантує особам з інвалідністю політичні права і можливість користуватися ними на рівні з іншими. Однак, ті громадяни, що мають важкі форми інвалідності - обмежені у своїх можливостях повноцінно брати участь у житті суспільства.

Національна Асамблея інвалідів України спільно з Міжнародною фундацією виборчих систем (International Foundation for Electoral Systems, IFES) за підтримки Посольства Канади в Україні та Агенства США з міжнародного розвитку (USAID) провели у 2015 році пілотне оцінювання ситуації щодо забезпечення доступу осіб з інвалідністю до виборчих та політичних процесів в Україні, результати якого представлені у цьому виданні.

1 Посібник "Рівноправний доступ: як забезпечувати участь осіб з обмеженими можливостями у виборчих та політичних процесах", підготовлений Міжнародним фондом виборчих систем (IFES) та Національним демократичним інститутом (NDI), https://www.ndi.org/files/Equal-Access-Manual-RUSSIAN_0.pdf

Пропонуємо вашій увазі аналіз законодавства щодо гарантій громадянам з інвалідністю брати активну участь у політичному житті суспільства, результати оцінювання бар'єрів, з якими вони стикаються під час реалізації своїх прав в Україні, а також рекомендації щодо необхідних змін політики і процедур задля покращення ситуації.

I. Концепція та методологія дослідження

Дане дослідження не є науковим, воно проводилося на основі практичного досвіду партнерів проекту щодо вивчення стану дотримання прав осіб з інвалідністю в Україні, які вже реалізовано раніше.

Процес оцінки потреб та можливостей осіб з інвалідністю щодо участі у виборчих та політичних процесах в Україні розглядався не як суто соціологічне дослідження, хоча окремі елементи було використано як інструмент аналізу визначеного фрагменту соціальної дійсності для подальшого планування дій по досягненню позитивних змін у сфері дотримання прав осіб з інвалідністю.

Мета дослідження – виявити спектр перешкод та окреслити можливі шляхи їх подолання, порушити найважливіші проблемні питання, створюючи підґрунтя для подальших активних дій на підтримку прав і інтересів осіб з інвалідністю.

Важливим етапом дослідження став аналіз правових стандартів, при проведенні якого були використані акти міжнародного і національного законодавства, нормативні акти різного рівня: Загальна декларація прав людини, Конвенція ООН про права інвалідів, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Конституція України, Закон України «Про Державний реєстр виборців», Закони України про вибори і референдум та ін. (див. розділ II Аналіз законодавства).

Аналіз законодавства не тільки дав змогу деталізувати концепцію дослідження та виокремити показники для дослідницьких проблем, а й вже на самому початку дозволив виявити низку системних проблем та невідповідностей чинного законодавства України міжнародним стандартам прав людей з інвалідністю, що мало безпосередній вплив на вироблення стратегії рекомендацій.

На основі концепції дослідження з урахуванням результатів аналізу законодавства проводилася розробка інструментарію дослідження, вибір джерел інформації та методів її збору. Питання інструментарію було розроблено таким чином, щоб інформацію щодо кожного факту дотримання того чи іншого права було отримано з кількох джерел, задля

гарантування достовірності результатів. В інструментарії було передбачено збір і документування як усної, так і письмової інформації.

В рамках дослідження з метою визначення та оцінки бар'єрів, з якими стикаються особи з інвалідністю під час реалізації своїх виборчих прав були проведені 3 фокус-групи за участі осіб з інвалідністю у визначених цільових містах – Дніпропетровськ, Вінниця, Київ, а також відбулись опитування осіб з інвалідністю у більшості регіонів України (див. Діаграму 1).

Діаграма 1

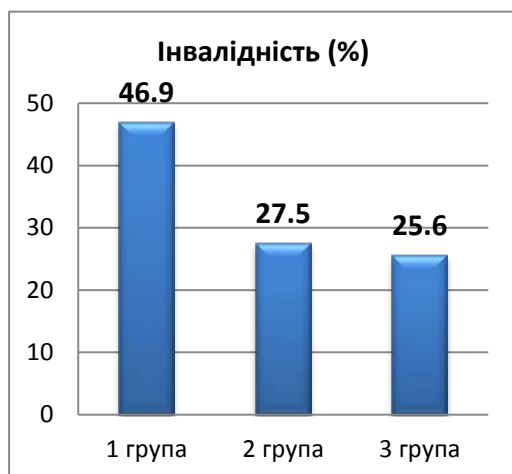
Регіони України, в яких проводилось опитування

В якості респондентів та учасників заходів взяли участь чоловіки та жінки, що мають різні групи та форми інвалідності; у віці 18-35 років, 35-60 років та старші за 60 років; що проживають у містах і селах (див. Діаграми 2,3; Таблиця 1).

Діаграма 2

Розподіл респондентів за групою інвалідності²

Таблиця 1

Розподіл респондентів за віком

Вікова група, роки	% від загальної кількості	К-ть осіб
18-25	11,9%	80
26-35	30,0%	202
36-45	19,2%	129
46-55	19,0%	12
56-65	11,9%	80
66+	8,0	54

До опитування було також залучено посадових осіб на центральному та місцевих рівнях у 10 областях України та м. Києві із пропозицією висловити свою думку щодо доступності виборчого процесу для осіб з інвалідністю згідно того ж переліку питань, що використовувався і для опитування осіб з

² Уряд України встановив три групи інвалідності залежно від ступеня розладу функцій органів і систем організму та обмеження життєдіяльності особи. Особи з першою групою інвалідності мають найвищий ступінь обмеження життєдіяльності, в той час як особи з інвалідністю третьої групи відповідно мають найнижчий.

інвалідністю. В опитуванні взяли участь представники центральних і місцевих органів влади різних рівнів (область, місто, село), в т.ч. ті, що мали досвід роботи в якості спостерігачів або працівників виборчих дільниць під час проведення виборів (список учасників див. Додаток 3). Основні результати проведення фокус-груп та опитувань, а також їх аналіз викладено у третьому розділі даного видання.

II. Аналіз законодавства

2.1. Огляд міжнародних правових документів, ратифікованих Україною, щодо гарантій політичних прав для громадян з інвалідністю³

Політичні права: нормативний зміст

Стаття 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права⁴ визнає і захищає право кожного громадянина брати участь у веденні державних справ, право голосувати і бути обраним і право доступу до державної служби. Перелік політичних прав, що містяться в даному положенні, базується на статті 21 Загальної декларації прав людини.

Політичні права також викладені в ряді інших міжнародних конвенцій з прав людини, включаючи Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації⁵ (стаття 5-с), Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок⁶ (статті 7 і 8) і Міжнародну конвенцію про захист прав всіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей (стаття 41). На регіональному рівні політичні права включені, зокрема, в перший Протокол до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод⁷ (стаття 3).

У пункті 1 свого зауваження загального порядку № 25 (1996) про право на участь у веденні державних справ, право голосувати і право рівного доступу до державної служби Комітет з прав людини підкреслив, що стаття 25 «закладає фундамент демократичного правління, яке ґрунтується на згоді

3 У даному розділі використані витяги із Тематичного дослідження Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини з питання про участь інвалідів в політичному і громадському житті

4 Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973

5 Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації ратифікована Президією Верховної Ради Української РСР 21 січня 1969 року

6 Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації по відношенню до жінок ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 1369-X від 24 грудня 1980 року

7 Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997

народу». На відміну від інших прав людини та основних свобод, які гарантуються всім особам, які знаходяться в межах території та юрисдикції держави, в більшості міжнародних і регіональних правозахисних договорів визнаються тільки політичні права «громадян».

Хоча, політичними правами є лише права, викладені у статті 25, для демократичного процесу прийняття рішень ключове значення має і ряд інших прав. У широкому сенсі такі політичні свободи, як свобода думок, свобода їх вираження, інформації, засобів масової інформації, зібрань та асоціації, можуть також тлумачитися як політичні права. Громадяни можуть брати участь у веденні державних справ, впливаючи за допомогою загальнонародних дискусій і діалогу зі своїми представниками або шляхом реалізації своїх можливостей в області самоорганізації.

Право голосувати і бути обраним

Право голосувати є, мабуть, найбільш важливим політичним правом.

При здійсненні політичних прав жодному громадянину не повинні створюватися перешкоди або обмеження де-юре або де-факто за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини. У той же час обмеження у напрямку реалізації політичних прав допустимі за умови, що вони встановлені законом і засновані на об'єктивних і розумних критеріях.

Право на участь у веденні державних справ

Участь у веденні державних справ, яка згадується у статті 25-а Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, являє собою широку концепцію, пов'язану із здійсненням законодавчих, виконавчих і адміністративних повноважень. Вона охоплює всі аспекти державного управління, а також розробки і здійснення політики на міжнародному, національному, регіональному та місцевому рівнях. Вона також включає участь у загальнонародних дискусіях і мирних демонстраціях.

Право на участь у веденні державних справ може здійснюватися «як безпосередньо, так і через вільно обраних представників». Громадяни беруть безпосередню участь у веденні державних справ, коли вони здійснюють повноваження в якості членів законодавчих або виконавчих органів, коли вони вибирають або змінюють свою конституцію або вирішують державні питання на основі референдумів чи інших виборчих процесів. Участь через вільно обраних представників здійснюється головним чином за допомогою реалізації виборчих прав.

Право допускатися до державної служби

Підпункт в) статті 25 передбачає право і можливість громадян допускатися на загальних умовах рівності до посад у державній службі. Дане положення допускає більш далекосяжні обмеження, ніж ті, які стосуються права голосувати і бути обраним. На додаток до «розумного» обмеження, допустимого для всіх політичних прав, допуск до державної служби, крім усього іншого, гарантується лише «на загальних умовах рівності». У силу цього державам учасникам не забороняється вводити умови допуску до державної служби, включаючи мінімальний вік, рівень освіти, вимоги до сумлінності або кваліфікації.

Участь осіб з інвалідністю у політичному і громадському житті

У статті 29 Конвенції ООН про права інвалідів викладені права людей з інвалідністю на участь у політичному і громадському житті. Вона вимагає, щоб держави - учасниці Конвенції гарантували особам з інвалідністю політичні права і приймали всі належні заходи для забезпечення того, щоб вони здійснювали ці права на рівні з іншими.

Дане положення включає широку концепцію участі в політичному і громадському житті. На одному рівні воно передбачає участь у політичному житті з точки зору права голосувати і бути обраними (стаття 29 а)). Це право має вирішальне значення для забезпечення рівності можливостей людей з інвалідністю та їх повного і ефективного залучення та включення у суспільство. На основі реалізації цього права особи з інвалідністю забезпечують свою

особисту самостійність, яка передбачає свободу робити свій власний вибір, і своє право володіти правоздатністю.

Відповідно до статті 29 Конвенції особи з інвалідністю мають не тільки право, а й «можливість» голосувати і бути обраними. **Це покладає на держав-учасниць обов'язок** через прийняття позитивних заходів гарантувати всім, хто має відповідне право, **реальну можливість здійснювати свої виборчі права**. Тому одного лише формального надання людям з інвалідністю права голосу недостатньо; держави також зобов'язані забезпечити, щоб люди з інвалідністю могли мати фактичну можливість скористатися своїм правом на участь у голосуванні, наприклад шляхом забезпечення доступності виборчих дільниць для виборців, що пересуваються за допомогою крісел колісних, сприяння використанню допоміжних пристроїв для голосування, які дозволять особам із порушеннями органів зору самостійно голосувати, або шляхом надання особам з інвалідністю можливості отримати допомогу при голосуванні з боку будь-якої особи на їх розсуд.

В іншому випадку пасивність держави була б порушенням права осіб з інвалідністю брати участь у політичному і громадському житті нарівні з іншими.

У більш широкому сенсі стаття 29 b) Конвенції вимагає від держав - учасниць вживати належні кроки по створенню умов, за яких люди з інвалідністю могли б ефективно і всебічно брати участь в управлінні державними справами без дискримінації та нарівні з іншими. Всебічне включення в суспільство означає, що люди з інвалідністю визнаються і **цінуються в якості рівних учасників**. Їхні потреби розуміються як складова частина суспільного і економічного порядку і **не вважаються «особливими»**. Для забезпечення всебічного включення в життя суспільства необхідне доступне і вільне від бар'єрів фізичне і соціальне середовище. З концепцією залучення та включення пов'язана і концепція «універсального дизайну», що вимагає врахувати потреби всіх членів суспільства при створенні предметів, обстановок, програм та послуг без необхідності адаптації чи спеціального дизайну в результаті (стаття 2).

Стаття 29 Конвенції ООН про права інвалідів і її взаємозалежність з іншими передбаченими в Конвенції правами

Участь у політичному та суспільному житті тісно пов'язана і взаємозалежна із реалізацією інших положень Конвенції, включаючи:

а) пункт 1 b) статті 4, який вимагає від держав-учасниць вживати всіх належних заходів, у тому числі законодавчих, для **зміни або скасування існуючих законів, постанов, звичаїв і практик, які є по відношенню до інвалідів дискримінаційними;**

б) статтю 9, яка накладає обов'язок вживати відповідні заходи для **забезпечення інвалідам доступу нарівні з іншими до інформації та зв'язку,** включаючи інформаційно-комунікаційні технології та системи;

в) статтю 12, яка визнає право інвалідів, де б вони не знаходились, на **рівний правовий захист, а також на правоздатність нарівні з іншими** в усіх аспектах життя;

г) статтю 19, яка визнає право інвалідів на **повне включення і залучення в їх місцеві спільноти;**

е) статтю 21, яка вимагає вжиття всіх належних заходів для **спрощення доступу до інформації,** що надається як державними, так і приватними організаціями, у доступних форматах з використанням жестової мови, абетки шрифтом Брайля та інших доступних способів, методів і форматів спілкування в офіційних зносинах (наприклад, в політичному мовленні).

Основні питання, що стосуються ефективного здійснення прав осіб з інвалідністю на участь у політичному і громадському житті

Загальне виборче право

В основі сучасних демократій лежить концепція загального виборчого права. Вона полягає у наданні права голосу дорослим громадянам (або підданам) в цілому.

Стаття 29 Конвенції ООН про права інвалідів вимагає від держав-учасниць гарантувати особам з інвалідністю рівне і ефективно здійснення політичних прав, включаючи право голосувати і бути обраними. Дане положення не передбачає жодних обґрунтованих обмежень і **не допускає жодних винятків для будь-яких груп людей з інвалідністю**. Тому **будь-яке виключення або обмеження** права голосувати на основі передбачуваної або фактичної психосоціальної або інтелектуальної інвалідності **становить «дискримінацію за ознакою інвалідності»** за змістом статті 2 Конвенції.

Можна стверджувати, що таке обмеження засноване не на самій інвалідності, а на відсутності правоздатності. Проте подібний аргумент не сумісний з положеннями пункту 2 статті 12 Конвенції, в якій визнається, що **люди з інвалідністю мають правоздатність «нарівні з іншими в усіх аспектах життя»**. Дане положення не передбачає жодних винятків. Воно лише вимагає від держав-учасниць вживати належні заходи «для надання інвалідам доступу до підтримки, яка їм може знадобитися при реалізації своєї правоздатності» (пункт 3 статті 12).

Тому позбавлення правоздатності на ґрунті передбачуваного або фактичного психічного захворювання або психосоціальної інвалідності може являти собою порушення обов'язків, викладених у статті 12.

Останні тенденції в правовій практиці міжнародних і регіональних правозахисних механізмів та органів підтверджують аргумент про те, що обмеження права голосувати і бути обраними на ґрунті психосоціальної або інтелектуальної інвалідності не відповідають сучасним правозахисним стандартам, що стосуються інвалідності.

На сьогодні в багатьох країнах право на участь у політичному житті, як і раніше пов'язано з правоздатністю особи. У правових системах деяких держав передбачені автоматичні або квазіавтоматичні положення про такі винятки. Вони позбавляють права на участь у політичному житті всіх осіб, на яких поширюються заходи захисту, включаючи часткову опіку, незалежно від їх фактичного та/або індивідуального рівня функціональності або наявності у них інтелектуальної інвалідності чи проблем в галузі психічного здоров'я.

В інших країнах здатність осіб з психосоціальною або інтелектуальною інвалідністю брати участь у голосуванні ставиться в залежність від індивідуальної оцінки, яка проводиться лікарем або суддею, щодо фактичної здатності даних осіб голосувати.

Лише невелика кількість країн зняла всі обмеження на участь у політичному житті осіб з психосоціальними або інтелектуальними розладами. Так, в **Австрії** зняті всі обмеження на право людей з інвалідністю голосувати і бути обраними, та особам з психосоціальною та інтелектуальною інвалідністю дозволено здійснювати свої політичні права на рівній основі з іншими. **Канада** також зняла правові обмеження на федеральному рівні, хоча на рівні провінцій деякі обмеження все ще зберігаються. В Об'єднаному Королівстві **Великобританії** та Північної Ірландії Закон 2006 року про проведення виборів скасував норму звичайного права, згідно з якою особи з психічними розладами позбавлені правоздатності голосувати.

В даний час деякі країни переглядають своє законодавство про правоздатність з метою забезпечення його відповідності положенням статті 29.

Право виставляти свою кандидатуру на виборах і фактично обіймати посади

Як і у випадку права голосувати, у багатьох країнах право виставляти свою кандидатуру на виборах як і раніше пов'язано з правоздатністю відповідної особи. Тому особи, які перебувають під повною або частковою опікою, позбавляються права голосувати і права бути обраними. Такі обмеження звичайно базуються на рішеннях судів, які оголошують відповідних осіб

нездатними, зважаючи на їх розумовий стан, зрозуміти характер і значення їх дій. У деяких випадках **особа, що перебуває під опікою, не може виставити свою кандидатуру на виборах навіть, коли вона може здійснювати своє право на участь в голосуванні.** Наприклад, у Франції особи, які перебувають під опікою чи піклуванням, в принципі зберігають всю повноту свого права на участь у голосуванні, але не можуть займати будь-які виборні посади (стаття L200 Виборчого кодексу).

Подібні обмеження відображають застарілий і дискримінаційний підхід до людей з інвалідністю та їх ролі в суспільстві, який несумісний з зобов'язаннями, які випливають з Конвенції про права інвалідів.

Лише в обмеженому числі країн особи з психосоціальною або інтелектуальною інвалідністю можуть балотуватися на виборах нарівні з іншими. У Сполученому Королівстві, наприклад, не існує обмежень щодо права людей з інвалідністю бути обраними.

Для забезпечення того, щоб люди з інвалідністю могли висувати свою кандидатуру на виборах, фактично обіймати посади та виконувати всі публічні функції на всіх рівнях державної влади, Конвенція вимагає від держав-учасниць **прийняття всіх належних заходів, включаючи використання допоміжних і нових технологій** для гарантування того, щоб люди з інвалідністю могли ефективно і всебічно брати участь у політичному і громадському житті нарівні з іншими (стаття 29 а) II).

В даному положенні з усією очевидністю визнається, що від держав-учасників вимагається робити набагато більше, ніж просто утримуватися від вжиття заходів, які можуть негативно позначитися на правах людей з інвалідністю висувувати свою кандидатуру на виборах.

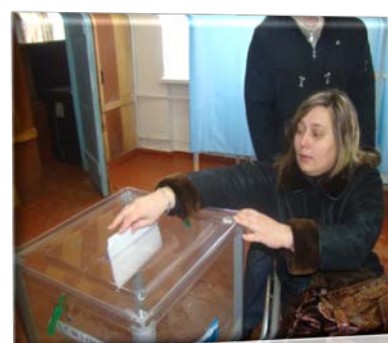
Заходи, що вживаються державами для здійснення права людей з інвалідністю на участь у виборах в якості кандидатів, **включають виявлення й усунення перешкод для фізичної доступності,** розробку і здійснення мінімальних норм і керівних принципів щодо **забезпечення доступу до громадських будівель, надання інформації у доступних форматах** (наприклад, за допомогою абетки Брайля і в доступній і зрозумілій формі) в будівлях та інших об'єктах, відкритих для громадськості, а також

заохочення і використання нових видів технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій, засобів та пристроїв забезпечення мобільності, а також асистивних технологій, придатних для людей з інвалідністю.

Доступність виборів

Конвенція про права інвалідів передбачає ряд заходів, які держави-учасниці зобов'язані прийняти з метою забезпечення того, щоб люди з інвалідністю могли здійснювати своє право голосувати нарівні з іншими громадянами. Згідно зі статтею 29 а), такі заходи, зокрема, включають:

- а) забезпечення того, щоб процедури, приміщення та матеріали для голосування були чутними, доступними і легкими для розуміння і користування;
- б) захист прав людей з інвалідністю на участь у таємному голосуванні;
- с) надання допомоги з голосуванням, коли це необхідно і на прохання відповідної особи, якою-небудь особою за їхнім вибором.

Виборча дільниця м. Житомир

Мета таких заходів полягає в усуненні бар'єрів, що перешкоджають здійсненню людьми з інвалідністю їх права голосувати та брати участь у виборах. Ці бар'єри варіюються від відсутності обізнаності про право голосувати до недоступності інформації про вибори і фізичних бар'єрів на виборчих дільницях. Для їх усунення стаття 29 вимагає застосовувати практику, яка спрощує доступ до голосування і участі у виборах. Відсутність гарантій доступності за допомогою розумних пристосувань і універсального дизайну, як це визначено в статті 2 Конвенції, є порушенням права на участь людей з інвалідністю у політичному житті та принципів рівності і недискримінації (стаття 5).

Багато держав вже здійснили велике число законодавчих та політичних кроків для усунення існуючих фізичних бар'єрів і підвищення доступності виборчих дільниць.

Їх мета полягає в забезпеченні того, щоб виборчі дільниці були доступні для виборців, які пересуваються за допомогою крісла колісного, мали належне освітлення і досить широкі дверні отвори і коридори для полегшення руху таких осіб в кріслах колісних.

Необхідно також виділити зручні паркувальні місця, розташовані якомога ближче до виборчих дільниць. Людям з інвалідністю на їх прохання має надаватися список доступних для них виборчих дільниць. Деякі держави організовують регулярну підготовку посадових осіб, відповідальних за проведення виборів, а також осіб, відповідальних за оснащення виборчих дільниць і контроль за їх роботою. Така підготовка часто включає інформацію про те, як налагодити взаємодію з особами, що мають різну форму інвалідності, і яким чином надавати їм підтримку в справі здійснення їх права на участь у голосуванні.

Деякі держави вживають заходів щодо забезпечення наявності виборчих бюлетенів в доступних форматах (наприклад, надрукованих великим шрифтом для осіб з частковою втратою зору або тактильних пристроїв для голосування, якими можуть користуватися особи з порушеннями органів зору).

У тих випадках, коли люди з інвалідністю не можуть здійснити своє право голосу самостійно, більшість держав дозволяють, щоб їх супроводжували особи за їх вибором, наприклад в кабінах для голосування. Передбачається, що такі особи повинні допомагати людині з інвалідністю виразити своє рішення, а не приймати таке рішення за неї.

Нарешті, багатьма державами передбачені в їх законодавстві альтернативні методи голосування, включаючи електронне голосування, використання мобільних виборчих дільниць, голосування поштою, голосування через довірених осіб і попереднє голосування.

Альтернативні методи голосування повинні використовуватися лише в тих випадках, коли для особи з інвалідністю неможливо або вкрай важко проголосувати на виборчій дільниці нарівні з іншими виборцями. Разом з тим в деяких країнах це є загальною практикою.

2.2. Перегляд законодавчо-нормативних актів України на предмет відображення в них гарантій для громадян з інвалідністю брати активну участь у політичному житті, зокрема у виборчих процесах.

Конституція України

Відповідно до розділу III Конституції України народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії.

Право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років.

Не мають права голосу громадяни, яких визнано судом недієздатними.

Закон України «Про Державний реєстр виборців»

Цей Закон визначає правові та організаційні засади створення і ведення єдиного Державного реєстру виборців в Україні.

Державний реєстр виборців (далі - Реєстр) - автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для зберігання, обробки даних, які містять передбачені цим Законом відомості, та користування ними, створена для забезпечення державного обліку громадян України, які мають право голосу відповідно до статті 70 Конституції України (далі - виборці).

До Реєстру заносяться та в базі даних Реєстру зберігаються встановлені цим Законом відомості про виборця (персональні дані).

До персональних даних, які визначають місце та умови голосування виборця, належать, у тому числі відомості про постійну нездатність виборця пересуватися самостійно (за наявності підстав), а до службових персональних даних Реєстру належать - дата визнання особи недієздатною (для осіб, включених до Реєстру та визнаних судом недієздатними) і дата поновлення дієздатності особи (для осіб, включених до Реєстру, дієздатність яких поновлена).

Кожен виборець у разі зміни його персональних даних може особисто звернутися до органу ведення Реєстру відповідно до своєї виборчої адреси із заявою про внесення змін до його персональних даних у Реєстрі. До заяви додаються документи (копії документів), що підтверджують ці зміни. У разі якщо до заяви додаються копії документів, їх оригінали пред'являються органу ведення Реєстру. **Виборець, який постійно не здатний пересуватися самостійно, може уповноважити на подання такої заяви іншу особу. Така ж можливість надається якщо він схоче перевірити свої дані у Реєстрі.**

Органи ведення Реєстру здійснюють щомісяця поновлення бази даних Реєстру. Поновлення бази даних Реєстру здійснюється на підставі відомостей, які подаються органу ведення Реєстру органами, закладами, установами, зазначеними в частинах третій - одинадцятій та п'ятнадцятій статті 22 Закону України „Про Державний реєстр виборців”.

Так, відомості про виборців, які протягом попереднього місяця були визнані недієздатними, та осіб, щодо яких протягом попереднього місяця було скасовано рішення про визнання їх недієздатними, подаються відповідним районним (районним у місті, міським, міськрайонним)

судом. Керівник відповідного районного (районного у місті, міського) органу охорони здоров'я, установи соціального захисту, сільський, селищний, міський голова подає відомості про виборців, щодо яких **протягом попереднього місяця встановлено постійну нездатність пересуватися самостійно.**

На спеціальних виборчих дільницях, утворених у стаціонарних лікувальних закладах, на суднах, які перебувають у день виборів у плаванні під Державним Прапором України, на полярних станціях України, у слідчих ізоляторах та **інших місцях тимчасового перебування виборців з обмеженими можливостями пересування**, списки виборців складаються відповідними дільничними виборчими комісіями в порядку, встановленому відповідним законом.

Закони України про вибори та референдум

До числа законів України про вибори та референдум відносяться закони України „Про вибори Президента України”, „Про вибори народних депутатів України”, „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” та „Про всеукраїнський референдум”⁸.

Ці закони визначають основні засади, організацію і порядок проведення виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад (далі - депутати) та сільських, селищних, міських голів і проведення всеукраїнського референдуму.

Кожний із вищевказаних законів містить норми, що впливають із Конституції України та/або дублюють їх, **у тому числі такі, що в тій, чи іншій**

⁸ Закон України „Про всеукраїнський референдум”, включено до числа документів, що розглядаються у даному підрозділі, оскільки на референдумі можуть розглядатися питання, які напряму або опосередковано можуть стосуватися виборчих і політичних процесів, а механізм участі учасників у референдумі є ідентичним участі у виборах

мірі стосуються людей з інвалідністю та зачіпають їх інтереси незалежно від того чи згадуються при цьому згадані особи або їх особливі потреби.

З урахуванням того, що закони про вибори та всеукраїнський референдум не наводять **вичерпний перелік ознак, за якими забороняється будь-які прями або непрямі привілеї чи обмеження, до числа таких ознак можна віднести також й ознаку інвалідності.**

Що стосується обмежень стосовно участі громадян у виборчому процесі та у процесі всеукраїнського референдуму, то до їх числа у законах про вибори та всеукраїнський референдум відноситься норма, яка дублює норму Конституції України, стосовно того, що громадяни, **визнані судом недієздатним, не мають права голосу.**

Закони про вибори та всеукраїнський референдум гарантують громадянам України взяття участі у виборах та у всеукраїнському референдумі на рівних засадах, а також забезпечення умов для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні.

Проте у статтях законів про вибори та всеукраїнський референдум, які **розкривають сутність рівності прав і можливостей та вільного волевиявлення, відсутні норми, які були б спрямовані на ліквідацію „бар'єрів”, що заважають людям з інвалідністю (з порушення опорно-рухового апарату, органів зору та/або слуху) реалізувати право голосу на виборах і референдумах та наголошували на необхідності створення для них необхідних умов доступності.**

Статтями про особисте голосування законів про вибори та всеукраїнський референдум встановлюється, що кожний виборець та учасник всеукраїнського референдуму голосує особисто. Голосування за інших осіб чи передача учасником права голосу будь-якій іншій особі забороняється. Лише у відповідних статтях законів України „Про вибори Президента України” та „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” містяться норми, які говорять про те, що **допомога виборцю з особливими потребами, який не може самостійно заповнити виборчий бюлетень чи опустити його у виборчу скриньку, у виконанні цих дій відповідно до його волевиявлення та у**

порядку, встановленому цим Законом, не вважається голосуванням замість цього виборця. Закони України „Про вибори народних депутатів України” та „Про всеукраїнський референдум” таких норм не мають.

Водночас слід зазначити, що **всі закони про вибори та всеукраїнський референдум у статтях про організацію і порядок голосування дозволяють виборцю з фізичними вадами, який не може самостійно заповнити виборчий бюлетень чи опустити його у виборчу скриньку, у виконанні цих дій відповідно до його волевиявлення та у порядку, встановленому цим Законом, з відома голови або іншого члена дільничної комісії скористатися допомогою іншого виборця (учасника всеукраїнського референдуму), крім (у відповідних випадках) членів комісії, кандидатів на пост Президента України, кандидата у депутати, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, суб'єкта процесу референдуму, їх довірених (уповноважених) осіб, офіційних спостерігачів.**

При цьому тільки Закон України „Про вибори народних депутатів України” зобов'язує Центральну виборчу комісію **для забезпечення голосування виборців з вадами зору виготовляти трафарети для виборчих бюлетенів рельєфно-крапковим шрифтом** (за методом Брайля) з розрахунку по два трафарети на звичайну виборчу дільницю. Для спеціальних виборчих дільниць такі трафарети можуть виготовлятися за поданням окружної виборчої комісії.

Голосування незрячих осіб

Закон України „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” містить уточнення, що **виборець має право з відома голови або іншого члена дільничної виборчої комісії доручити опустити заповнений виборчий бюлетень у виборчу скриньку іншій особі тільки, якщо він має фізичні вади, які не потребують документального підтвердження, або за наявності пред'явленні відповідного посвідчення.**

У всіх статтях про порядок організації голосування виборців за місцем перебування (проживання) законів про вибори та всеукраїнський референдум виборцю (учаснику референдуму), який внесений до списку виборців (учасників референдуму), **але за віком, у зв'язку з інвалідністю чи за станом здоров'я не здатний пересуватися самостійно**, дільнична комісія надає **можливість голосувати за місцем перебування цього виборця**.

Для організації голосування виборців (учасників референдуму), не здатних пересуватися самостійно, за їх місцем перебування дільнична комісія в останній день перед днем голосування на своєму засіданні виготовляє витяг із списку виборців за формою, встановленою Центральною виборчою комісією. Такий витяг невідкладно після його складення надається для загального ознайомлення у приміщенні дільничної виборчої комісії (такої вимоги немає у Законі України „Про всеукраїнський референдум”).

До витягу із списку виборців (учасників референдуму) включаються:

Без рішення комісії	За рішенням дільничної комісії
<p>Виборець (учасник референдуму), постійно не здатний самостійно пересуватися, стосовно якого у списку виборців (учасників референдуму) зазначена відповідна відмітка, якщо такий виборець до 12 години останньої суботи перед днем виборів (останнього дня перед днем голосування у Законі України „Про всеукраїнський референдум”) письмово або особисто не повідомив відповідну дільничну комісію про бажання проголосувати у приміщенні для голосування.</p>	<p>Виборці (учасники референдуму), які тимчасово не здатні самостійно пересуватися, на підставі їх заяви та довідки медичної установи про стан їх здоров'я (Закон України „Про всеукраїнський референдум” не вимагає такої довідки, а Закон „України „Про Державний реєстр виборців” називає її документом, що підтверджує відповідний факт), поданих до дільничної виборчої комісії, з проханням забезпечити їм голосування за місцем перебування.</p>

Закони України „Про вибори Президента України”, „Про вибори народних депутатів України”, „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” обмежують термін подання такої заяви виборцем особисто, поштою або через інших осіб не пізніше 20 години останньої п’ятниці перед днем голосування.

Як зазначено у цих законах така заява є зобов’язанням виборця забезпечити умови для дотримання вимог щодо порядку голосування. Закон України „Про всеукраїнський референдум” обмежує вказаний термін не пізніше 16 години останнього дня перед днем голосування, при цьому хто та як це має зробити не вказано.

Про те, що така заява реєструється дільничною комісією референдуму в окремому журналі, де зазначаються день і час її надходження, прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання (перебування) учасника референдуму зазначено у Законі України „Про всеукраїнський референдум”.

При включенні виборця до витягу із списку виборців (учасників референдуму) для голосування за місцем перебування у списку виборців (учасників референдуму) на виборчій дільниці у графі „підпис виборця (учасника всеукраїнського референдуму)” секретар дільничної комісії робить запис „голосує за місцем перебування”.

У Законі України „Про вибори Президента України” зазначено, що при включенні виборця до витягу із списку виборців для голосування за місцем перебування члени дільничної виборчої комісії зобов’язані **перевірити факт тимчасової нездатності виборця самостійно пересуватися**.

Таку перевірку Закон України „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” зобов’язує членів дільничної виборчої комісії провести до дня виборів. Згідно з обома вказаними законами **у разі не підтвердження факту тимчасової нездатності виборця пересуватися самостійно дільнична виборча комісія приймає рішення щодо відмови у наданні цьому виборцю можливості голосувати за місцем перебування**.

Водночас Закон України „Про вибори народних депутатів України” **надає право, а не зобов’язує** членів дільничної виборчої комісії перевіряти факт тимчасової нездатності виборця самотійно пересуватися у порядку, встановленому Центральною виборчою комісією.

На спеціальних дільницях, утворених у стаціонарних закладах охорони здоров’я, голосування за місцем перебування виборця (учасника референдуму) проводиться на підставі **власноручно написаної заяви** виборця (учасника референдуму) з проханням забезпечити йому голосування за місцем його перебування у зв’язку з необхідністю дотримання постільного режиму.

Закони України „Про вибори Президента України” та „Про вибори народних депутатів України” містять норми, що заява виборця про бажання голосувати за місцем його перебування реєструється дільничною виборчою комісією в окремому журналі, де зазначаються день і час її надходження, прізвище, ім'я, по батькові та адреса місця проживання (місця перебування) виборця.

Голосування за місцем проживання

Тільки Закон України „Про всеукраїнський референдум” **дозволяє учаснику всеукраїнського референдуму, який через фізичні вади не може самотійно написати заяву, замість себе написати таку заяву іншій особі із зазначенням цього в даній заяві.**

Голосування виборців (учасників референдуму) за місцем їх перебування організовують не менш як три члени комісії, визначені рішенням комісії. Закон України „Про вибори народних депутатів України” до таких членів комісії відносить представників різних партій, кандидатів у депутати, Закон України „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” - представників різних суб’єктів подання, Закон України „Про всеукраїнський референдум” - представника ініціативної групи.

При цьому Закон України „Про всеукраїнський референдум” містить норму, що у разі одночасного проведення всеукраїнського референдуму з виборами Президента України, виборами народних депутатів України чи виборами депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів порядок підготовки організації і порядку голосування учасників референдуму за місцем проживання (перебування) визначається Центральною виборчою комісією.

Закон України „Про вибори Президента України” дозволяє бути присутнім під час проведення голосування за місцем перебування кандидатам на пост Президента України, їх довіреним особам, офіційним спостерігачам, Закон України „Про вибори народних депутатів України” - кандидатам у депутати, їх довіреним особам, уповноваженим особам партій, офіційним спостерігачам, „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” - кандидатам в депутати, кандидатам на посаду сільського, селищного, міського голови, уповноваженим особам місцевих організацій партій, довіреним особам кандидатів, офіційним спостерігачам, „Про всеукраїнський референдум” - офіційним спостерігачам.

Виборець (учасник референдуму) чи члени його сім'ї не можуть відмовити у зазначеним особам у присутності при проведенні голосування. У разі відмови допустити зазначених осіб у приміщення, де перебуває виборець (учасник референдуму), йому відмовляється у проведенні голосування за місцем його перебування. У разі якщо виборець (учасник референдуму), включений до витягу із списку виборців (учасник референдуму) для голосування за місцем перебування, прибув у приміщення для голосування після того, як члени дільничної комісії вийшли для організації голосування за місцем перебування, такому виборцю (учаснику референдуму) не можуть бути видані бюлетені для голосування до повернення членів комісії, які організують голосування за місцем перебування, та з'ясування питання, чи не проголосував цей виборець (учасник референдуму) за місцем перебування.

Після проведення голосування виборців (учасників референдуму) за місцем перебування член дільничної комісії, який видав виборцю (учаснику

референдуму) бюлетені, у списку виборців (учасників референдуму) навпроти прізвища виборця (учасника референдуму) робить позначку „голосував за місцем перебування”, зазначає своє прізвище і розписується.

Витяг із списку виборців (учасників референдуму), за яким організовувалося голосування виборців (учасників референдуму) за місцем перебування, додається до списку виборців (учасників референдуму) і є його невід’ємною складовою частиною. До списку виборців (учасників референдуму) додаються письмові заяви виборців (учасників референдуму), довідки медичних установ, копії відповідних рішень дільничної комісії (Законом України „Про всеукраїнський референдум” додавання довідок і рішень дільничної комісії не передбачено).

У законах про вибори використовується словосполучення **голосування за місцем перебування**”, а в Законі України „Про всеукраїнський референдум” - **голосування за місцем проживання** (перебування)”⁹.

Центральна, окружні та дільничні комісії

Центральна виборча комісія

Закон України „Про Центральну виборчу комісію” відповідно до Конституції України визначає порядок утворення, правовий статус, основні засади організації діяльності Центральної виборчої комісії як постійно діючого колегіального державного органу, до компетенції якого належить забезпечення організації підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні, забезпечення реалізації та захисту конституційних виборчих прав громадян України і прав на участь у референдумах, суверенного права Українського народу на виявлення своєї волі.

⁹ Відповідно до Закону України „Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні” місце перебування - адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком менше шести місяців на рік; місце проживання - житло, розташоване на території адміністративно-територіальної одиниці, в якому особа проживає постійно або тимчасово.

Відповідно ЦВК прийнято низку рішень, зокрема з питань участі громадян з інвалідністю у виборах і референдумах.

Так, постановами Центральної виборчої комісії від 26.08.2010 № 324 (із змінами, внесеними постановою Комісії від 13.05.2014 № 556), від 19.01.2012 № 5, від 02.04.2013 № 57, якими **встановлено нормативні вимоги до приміщень відповідних виборчих комісій та комісій з всеукраїнського референдуму, передбачено, що приміщення для голосування повинні відповідати потребам громадян з інвалідністю, у тому числі бути оснащені пандусом, мати безперешкодний вхід і вихід з нього тощо.**

Також рішеннями Центральної виборчої комісії від 21.02.2013 № 37, від 18.04.2013 № 83, від 01.04. 2014 № 166, від 18.04.2014 № 326 **затверджено форми іменних запрошень** на відповідні види виборів виборцю, включеному до попереднього списку виборців на звичайній виборчій дільниці, стосовно якого у списку виборців **є відмітка про постійну нездатність пересуватися самостійно**, та учаснику всеукраїнського референдуму, включеному до попереднього списку учасників всеукраїнського референдуму на звичайній дільниці референдуму з відміткою про постійну нездатність пересуватися самостійно.

Постановами Центральної виборчої комісії від 26.01.2012 № 19 (із змінами, внесеними постановами Комісії від 18.10.2012 № 1713 та від 04.04.2014 № 210), від 21.02.2013 № 36, від 03.04.2014 № 191 та від 23.04.2014 № 343 встановлено **форми відповідно витягу із списку виборців** на виборчій дільниці **для голосування за місцем перебування** виборців, не здатних пересуватися самостійно (за межами приміщення для голосування), та витягу із списку учасників всеукраїнського референдуму на дільниці референдуму територіального округу для голосування за місцем проживання (перебування) учасників всеукраїнського референдуму, не здатних пересуватися самостійно.

З метою забезпечення Центральною виборчою комісією принципу публічності і відкритості, оперативного оприлюднення інформації щодо її діяльності в мережі Інтернет, доступності, у тому числі й **для осіб з інвалідністю**, запроваджено офіційний веб-сайт Комісії, на якому розміщуються відомості щодо організації та проведення в Україні виборів і референдумів, а також

публікується інформація для підвищення правової культури учасників виборчого процесу та процесу референдуму в Україні.

Окружні (територіальні) комісії¹⁰:

- ✓ забезпечують підготовку та проведення виборів і всеукраїнського референдуму
- ✓ здійснюють контроль за дотриманням законодавства про вибори та референдум
- ✓ надають правову, організаційно-методичну, технічну допомогу комісіям нижчого рівня, організовують навчання їх членів;
- ✓ контролюють забезпечення дільничних комісій приміщеннями, транспортом, засобами зв'язку; в межах своєї компетенції розглядають і вирішують інші питання матеріально-технічного забезпечення проведення виборів;
- ✓ сприяють разом з відповідними органами влади організації зустрічей з кандидатами.

Дільничні комісії:

- ✓ здійснюють контроль за дотриманням та однаковим застосуванням законодавства під час голосування та підрахунку голосів;
- ✓ забезпечують можливість ознайомлення виборців з виборчими списками кандидатів, учасників референдуму – з формулюванням питань, що виносяться на всеукраїнський референдум тощо;
- ✓ забезпечують підготовку приміщення для голосування;
- ✓ організовують голосування на дільниці (Законом України „Про всеукраїнський референдум” на дільничні комісії покладено обов’язок щодо здійснення організації голосування за місцем перебування

10 У даному випадку так само вибірково із відповідних статей законів про вибори та референдум наведено тільки ті повноваження як окружної (територіальної), так і дільничної комісії, реалізація яких певним чином може/повинна бути пов’язана зі створенням умов для голосування людям з інвалідністю, не дивлячись на те, що у відповідних нормах про це не згадується)

учасників всеукраїнського референдуму, які не здатні пересуватися самостійно).

2.3. Загальні зауваження та висновки

З урахуванням викладеного у попередніх розділах можна зробити висновок, що Конвенції про права інвалідів **суперечать норми вітчизняного законодавства**, які стосуються того, що громадяни, яких визнано судом недієздатними, не мають права голосу (Конституція України, закони про вибори та референдум).

Оскільки закони України про вибори та референдум, а також підзаконні акти ЦВК, вкрай **недостатньо враховують потреби осіб з інвалідністю**, то їх відповідно до Закону України „Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні” **можна вважати дискримінаційними**. Це призводить до того, що на шляху реалізації особами з інвалідністю права голосу залишається **безліч проблем** (мова про які детальніше йде далі), заходів стосовно унеможливлення та нівелювання яких на законодавчому рівні практично не передбачено. На превеликий жаль вирішенню цих проблем на належному рівні не приділялося уваги, адже не було і на даний час **немає стратегії створення сприятливих умов для осіб з інвалідністю як під час передвиборчого процесу, так і безпосередньо під час голосування**.

Так, чинним законодавством України та актами ЦВК:

- ✓ не зобов'язано ЦВК та суб'єктів виборчого процесу із числа кандидатів **пристосувати свої веб-сайти**, таким чином **щоб розміщена на них інформація була доступною для виборців з порушеннями органів зору та слуху**. Такі вимоги, наприклад, для органів виконавчої влади встановлені постановою Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2013 р. № 730;
- ✓ **недостатньо деталізовано вимоги до приміщень**, в яких здійснюють свою діяльність відповідні виборчі комісії та комісії з референдуму. Постановами ЦВК від 26.08.2010 № 324 (із змінами, внесеними постановою Комісії від 13.05.2014 № 556), від 19.01.2012 № 5, від 02.04.2013 № 57, встановлено нормативні вимоги до приміщень відповідних виборчих комісій та комісій з всеукраїнського

референдуму, та передбачено, що приміщення для голосування повинні відповідати потребам осіб з інвалідністю, у тому числі бути оснащені пандусом, мати безперешкодний вхід і вихід з нього тощо, однак як засвідчує практика **цього недостатньо**;

- ✓ **не встановлено необхідності створення для осіб з інвалідністю матеріалів у доступних форматах на всіх етапах виборчого процесу** (реєстраційні документи, агітація (програми, кампанії, дебати, реклами, листівки), плакати, бюлетені). Насамперед це стосується осіб, які не бачать (вимоги до розміру та типу шрифту, дублювання відеоагітації звуковим супроводом таким чином, щоб вона була зрозуміла особам, які не бачать), осіб, які не чують (дублювання відеоагітації субтитрами та/або сурдоперекладом), осіб з легкою та помірною розумовою відсталістю (відео- та текстова агітація має бути сформована спрощеною мовою);
- ✓ **не передбачено достатньо альтернативних методів голосування**, зокрема: застосування переносних скриньок для голосування; голосування на території, прилеглій до території виборчої дільниці (наприклад, на паркувальній стоянці біля виборчої дільниці, безпосередньо в автомобілі, на якому приїхав виборець або на якому його привезли); голосування через пошту або Інтернет тощо;
- ✓ **не передбачено обов'язкової наявності та можливості використання під час голосування виборцем з інвалідністю, який не може самостійно заповнити виборчий бюлетень чи опустити його у виборчу скриньку, луп, трафаретів та інших допоміжних пристроїв**;
- ✓ **не деталізовано у чому може полягати допомога виборцю з інвалідністю** (наприклад, для сліпих, з ураженням верхніх кінцівок тощо), який не може самостійно заповнити виборчий бюлетень чи опустити його у виборчу скриньку;
- ✓ **не передбачено можливість використання бюджетних коштів на створення сприятливих умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу** (навчання працівників (членів) ЦВК та інших виборчих комісій, пристосування приміщень (як зовні, так і всередині) дільниць (прилеглих до них територій), придбання допоміжних пристроїв тощо);

- ✓ **не передбачено позачергового голосування виборців з інвалідністю.** Водночас статтею 38 Закону України „Про основи соціальної захищеності інвалідів України” встановлено, що інваліди першої та другої груп мають право на позачергове обслуговування в касах міського та міжміського транспорту, а також на підприємствах, установах та організаціях усіх форм власності та підпорядкування, які надають будь-які послуги населенню.

Окрім того в Україні:

- ✓ **відсутні навчальні програми для працівників (членів) ЦВК та інших виборчих комісій щодо створення сприятливих умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу.** Такі програми мають містити інформацію про потреби та можливості осіб з інвалідністю різних нозологій, у тому числі з порушеннями органів зору, слуху, опорно-рухового апарату, з розумовою відсталістю, психічними розладами, а також про правила поведінки та спілкування з ними і навчання працівників (членів) комісій методам забезпечення голосування осіб з інвалідністю. При цьому такі програми повинні мати за основу необхідність створення рівних умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу та не робити наголос на жалю та співчутті до осіб з інвалідністю;
- ✓ **відсутні довідкові матеріали з питань створення сприятливих умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу,** на які б могли спиратися в своїй практичній діяльності відповідні суб'єкти. Такі матеріали мають містити інформацію про потреби та можливості осіб з інвалідністю різних нозологій, у тому числі з порушеннями органів зору, слуху, опорно-рухового апарату, з розумовою відсталістю, психічними розладами, а також про правила поведінки та спілкування з ними і навчання працівників (членів) комісій методам забезпечення голосування осіб з інвалідністю. При цьому такі матеріали повинні мати за основу необхідність створення рівних умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу та не робити наголос на жалю та співчутті до осіб з інвалідністю;

- ✓ **відсутні, або поодинокі повністю доступні (як всередині, так і зовні) приміщення (у тому числі із прилеглою до них територією) виборчих дільниць.** Фактично це створює значні перешкоди для фізичних осіб-суб'єктів виборчого процесу з порушеннями органів зору та опорно-рухового апарату, які іноді унеможливають безпосередню участь таких осіб у виборчому процесі;
- ✓ відсутні на виборчих дільницях **працівники, які були би безпосередньо відповідальними** за створення сприятливих умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу;
- ✓ **громадські організації не включають до переліку контрольних питань своїх спостерігачів показники доступності** для осіб з інвалідністю виборчого процесу та не оприлюднюють відповідні результати спостереження;
- ✓ **не проводилось комплексного та системного аналізу (моніторингу) доступності** виборчого процесу для осіб з інвалідністю та **не оприлюднювались** відповідні підсумки;
- ✓ не практикується залучення представників організацій, які представляють інтереси осіб з інвалідністю, до участі у підготовці висновків із питань, які стосуються створення сприятливих умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу, а також не залучаються з цього приводу науковці, фахівці та експерти;
- ✓ не проводиться просвітницька робота та навчання працівників (членів) ЦВК та інших виборчих комісій з питань створення сприятливих умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу;
- ✓ закони України про вибори та референдум мають **різну термінологію**, яка стосується осіб з інвалідністю, у деяких випадках - **різні процедури та механізми реалізації** ними права на голосування (строки їх здійснення), які до того ж можуть міститися в одному законі, але бути відсутніми в інших законах.

III. Визначення бар'єрів, з якими стикаються особи з інвалідністю під час реалізації своїх виборчих прав, а також вплив існуючих бар'єрів на рівень їх участі у політичному житті суспільства

3.1. Аналіз отриманих даних фокус-груп, опитувань людей з інвалідністю та посадових осіб

Громадянська активність людей з інвалідністю, участь у політичному житті та у виборчому процесі

Результати проведеного опитування засвідчили те, що більшість людей з інвалідністю зацікавлені і намагаються бути активними учасниками виборчого процесу, слідкують за політичним життям суспільства. Так 70,6% (476 осіб) усіх опитаних відповіли що постійно беруть участь у виборах, 23% (155 осіб) - інколи. Лише 4,9% (33 особи) – зазначили, що ніколи не цікавляться цими питаннями.

Серед **причин**, за якими дехто із виборців з інвалідністю не беруть участь у виборах або роблять це не завжди, великий відсоток (**49,5%**) відповіли: *«Не вірю, що можу сприяти змінам політичної ситуації»* - причина яка, скоріше, не залежить від наявності інвалідності. Більше половини респондентів, які не є активними учасниками виборчого процесу (**54%**) вказують на **причини пов'язані зі станом здоров'я**: *«Не можу самотійно дістатись до своєї ділянки»* - **18,7%**, *«Не можу вийти із дому»* та *«Ніхто не допомагає, немає супроводу»* - по **12,1%**, *«Не знаю, як це зробити за станом здоров'я»* - 11,1%. *«Релігійні переконання»* не дозволяють брати активну участь у виборах 5,1% респондентів.

Серед інших причин (5,6% від кількості неактивних виборців з інвалідністю), респонденти називають такі, що вказують на відсутність архітектурної доступності виборчих ділянок і неналежне виконання членами діляничних комісій своїх обов'язків. Наприклад: *«Урну не приносять додому, хоча записують, а підняти на 2-3-й поверх у виборчій ділянці можливості немає»*; *«Останні два роки мені не приносять запрошення і я не розумію*

чому»; «Допущені помилки в списках». Є причини пов'язані з тим що «реєстрація не відповідає місцю проживання». У такому разі, звичайно існують можливості проголосувати за місцем реєстрації, але в ситуації інвалідності це викликає додаткові труднощі і бар'єри.

Результати опитувань посадових осіб з цього ж питання показують, що вони частіше обирають ті причини, що стосуються стану здоров'я, вказуючи, що на їхню думку виборці з інвалідністю не беруть участь у виборах через те, що «Не може вийти із дому» (39%), «Не може самостійно дістатись до виборчої дільниці» (35,9%), «Ніхто не допомагає, немає супроводу» (26,6%), «Не знає - як це може зробити за станом здоров'я» (17,2%).

Таблиця 2

Причини за якими виборці з інвалідністю не беруть участь у виборах

№	Варіант відповіді	Частота вибору	
		Посадові особи	Виборці з інвалідністю
1	Проблема вийти із дому	35,6%	12,1%
2	Немає віри, що можу сприяти змінам політичної ситуації	44,1%	49,5%
3	За релігійними переконаннями	8,5%	5,1%
4	Не знаю як це зробити за станом здоров'я	16,9%	11,1%
5	Не можу самостійно дістатись до своєї дільниці	33,9%	18,7%
6	Ніхто не допомагає, немає супроводу	27,1%	12,1%
7	Інше	5,1%	5,6%

Порівняльна таблиця демонструє те, що більшість опитаних осіб з інвалідністю не беруть участь у виборчому процесі через недовіру до можливості змін та впливу на політичну ситуацію в країні, в той час як посадові особи вважають, що це пов'язано саме з інвалідністю, а отже неспроможністю осіб з інвалідністю бути активними учасниками політичного життя суспільства. Це підтверджує необхідність проведення просвітницьких заходів як серед осіб з інвалідністю задля підвищення їх мотивації та обізнаності у цих питаннях, так і для посадових осіб щодо впровадження та розуміння нової концепції політики стосовно «інвалідності», яка спрямована на забезпечення повного дотримання прав людини на рівній основі та участі людей з інвалідністю у житті суспільства

Загальна оцінка виборцями з інвалідністю стану дотримання їхніх прав виборця

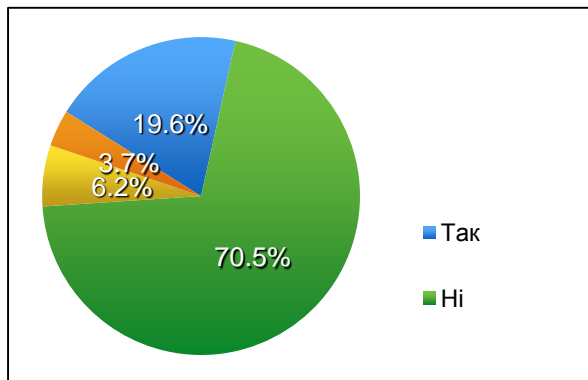
Про те, що з проблемами дотримання виборчих прав особисто зіштовхувались, повідомили лише 19,6% (132 особи) виборців з інвалідністю, 70,5% (475 осіб) вважають що ніколи не зіштовхувались.

З одного боку це демонструє низький рівень обізнаності у своїх правах, оскільки респонденти зазначаючи, що їх права не порушувались, на наступному етапі опитування дають перелік перешкод, з якими вони стикались під час реалізації свого виборчого права.

З іншого боку, особи з інвалідністю третьої та частково другої групи, які не потребують стороннього догляду беруть участь у виборчому процесі на загальних підставах, голосуючи на виборчих дільницях. Люди з інвалідністю першої групи (мають високий рівень функціональних обмежень) часто переконані, що повинні голосувати за місцем проживання. І якщо при цьому у них не виникало перешкод, вважають, що їхні права не порушуються. Хоча мають право голосувати і на виборчій дільниці.

Діаграма 4

Чи зіштовхувались Ви з порушенням Ваших виборчих прав?

Варіант відповіді	Кількість відповідей	%
Так	132	19,6%
Ні	475	70,5%
Важко відповісти	42	6,2%
Немає відповіді	25	3,7%

Із ситуацій що були запропоновані для вибору, респонденти частіше називали «неможливість голосувати через те що члени виборчої комісії не прийшли у день виборів до виборця до дому». Цю проблему у переважній більшості відмічають **виборці з проблемами опорно-рухового апарату**. Друге місце у рейтингу проблем займає «неможливість заповнення бюлетеню на дільниці за відсутності допомоги іншої (супровідної) особи». У більшості випадків від цього страждають у першу чергу **виборці з проблемами зору та опорно-рухового апарату**. Виборці з інвалідністю опорно-рухового апарату часто відмічають проблему «втручання сторонніх осіб у процес мого голосування / порушення таємниці голосування». Те саме відзначається значною кількістю людей з

проблемами інтелекту, зору, тимчасової інвалідності (перенесення особливих травм/хвороб).

Звичайно, найважливішими є ті проблеми, які називають самі виборці з інвалідністю. Із них можна виділити декілька категорій проблем, пов'язаних з дотриманням виборчих прав. У першу чергу до порушень прав виборців з інвалідністю, респонденти відносять **архітектурну недоступність виборчої дільниці**. При чому мається на увазі не тільки можливість потрапити до будівлі де розташована дільниця, але й пересуватись всередині. Наприклад, зустрічаються відповіді про те що виборча дільниця знаходиться на другому поверсі. Часто повторюються проблеми зі списками: *«відсутність мене у списках»*; *«моє прізвище не було внесено до списку»*. Багато прикладів стосуються самої **організації процесу голосування і ставлення на виборчих дільницях до виборців з інвалідністю**.

У цьому питанні думки посадових осіб і досвід виборців з інвалідністю суттєво різняться. Результати опитування посадових осіб вказують на те, що найбільшою проблемою вони вважають неможливість заповнення бюлетеню на дільниці за відсутності допомоги іншої (супровідної) особи. На другому місці *«часте випадкове псування бюлетеня людиною з інвалідністю за технічної неможливості його коректного заповнення»*. На третьому - *«втручання сторонніх осіб у процес голосування людини з інвалідністю / порушення таємниці голосування»*.

Однакову кількість негативних балів набрали такі варіанти відповідей: *«неможливість голосування через те, що члени виборчої комісії не приходять у день виборів до виборця до дому»* та *«неможливість реєстрації та голосування за наявності помилок у написанні прізвища чи адреси в списках виборців»*.

Таблиця 3*Ситуації порушення виборчих прав, з якими зіштовхуються**виборці з інвалідністю*

	Варіант відповіді	Частота вибору	
		Державні службовці	Виборці з інвалідністю
1	Неможливість заповнення бюлетеню на дільниці за відсутності допомоги іншої (супровідної) особи	46,9%	7,9%
2	Неможливість голосування через те, що члени виборчої комісії не прийшли додому	25%	4,7%
3	Неможливість реєстрації та голосування за наявності помилок у написанні Прізвища або адреси у списках виборців	25%	3,6%
4	Втручання сторонніх осіб у процес голосування / порушення таємниці голосування	28,1%	8,5%
5	Часте випадкове псування бюлетеню виборцем за технічної неможливості його коректного заповнення	32,8%	2,4%
6	Важко відповісти	6,3%	0%
7	Інше	4,7%	3,3%

Доступність інформації про кандидатів та їхні програми

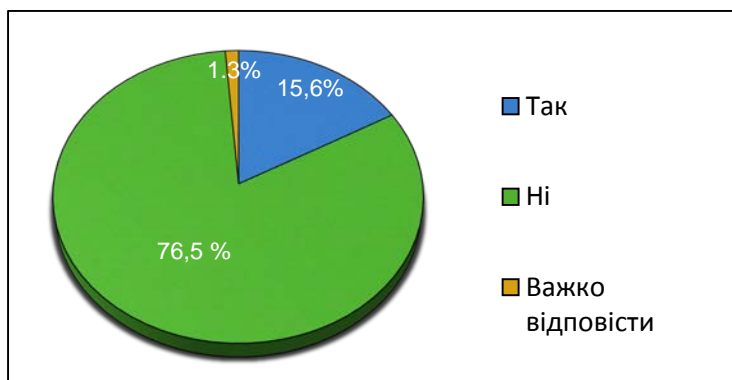
Процес активної участі у реалізації пасивного виборчого права (право обирати) починається з доступності до інформації щодо кандидатів та їхніх програм. У принципі, 76,5% респондентів з інвалідністю не бачать з цим проблеми для них і знаходять доступні для них способи отримати таку інформацію. Але 15,6% респондентів з інвалідністю зазначають що стикаються

з такими проблемами. У першу чергу такі бар'єри мають люди з проблемами зору. За ними йдуть виборці з проблемами опорно-рухового апарату і слуху.

Діаграма 5

Чи стикаєтесь Ви з будь-якими проблемами

щодо отримання агітаційної інформації?

Варіант відповіді	Кількість відповідей	%
Так	105	15,6%
Ні	514	76,5%
Важко відповісти	53	7,9%

Чи стикаєтесь Ви із будь-якими проблемами щодо отримання передвиборчої агітаційної інформації?						
Нозологія	Так		Ні		Важко відповісти	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Порушення опорно-рухового апарату	29	27,6%	257	50,0%	27	50,9%
Обмеження зору	36	34,3%	69	13,4%	9	17,0%
Обмеження слуху	6	24,8%	90	17,5%	9	17,0%
Затримка розумового розвитку	21	20,0%	21	4,1%	9	17,0%

Чи стикаєтесь Ви із будь-якими проблемами щодо отримання передвиборчої агітаційної інформації?						
Нозологія	Так		Ні		Важко відповісти	
	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток
Порушення опорно-рухового апарату	29	27,6%	257	50,0%	27	50,9%
Порушення мовлення	13	12,4%	33	6,4%	1	1,9%
Перенесення особливих травм/ хвороб	6	5,7%	87	16,9%	10	18,9%
ІНШЕ	1	1,0%	49	9,5%	0	0,0%

Першим джерелом звідки виборці з інвалідністю отримують інформацію про кандидатів та їхні програми, за рейтингом відповідей, є **телебачення**. Досвід респондентів, які мають інвалідність, у цьому збігається з думкою респондентів - державних службовців. Так само збігаються дані обрання варіанту (більше половини респондентів обидвох категорій) щодо такого джерела інформації як *«агітаційні роздаткові матеріали - газети, брошури та інше»*. Для виборців з інвалідністю на третьому місці - *«Інтернет»*, у той же час посадові особи вважають, що *«радіо»*. За ним йдуть такі джерела як *«родичі та знайомі», «друковані періодичні видання», «радіо», «зовнішня реклама (біл-борди, постери і т.п.)»*.

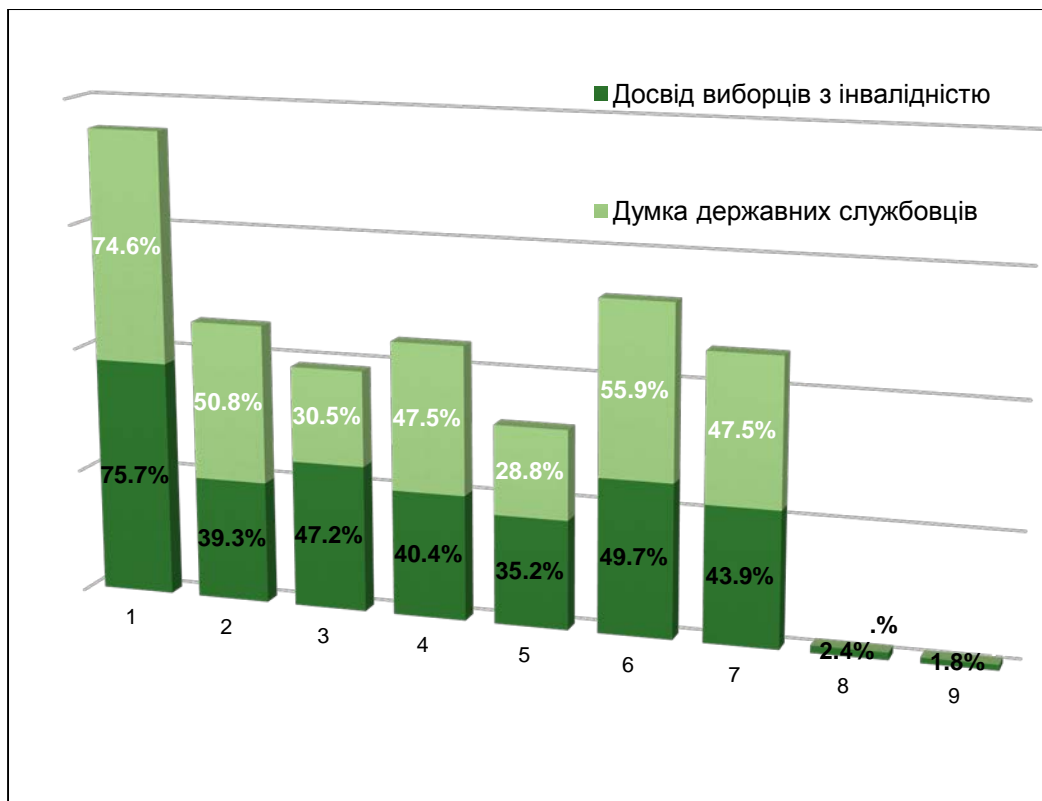
Серед проблем щодо отримання інформації про кандидатів та їхні програми, на які вказують виборці з інвалідністю найбільшою є *«незрозумілий складний зміст передвиборчих матеріалів»*. За частотою вибору цієї проблеми державними службовцями вона займає друге місце. За відповідями виборців з інвалідністю, друге місце займає проблема *«недоступності відео-візуальної інформації»*. Люди з проблемами зору часто обирають *«недоступність інформації з інтернет-сайтів, бо не маю спеціальної програми для її озвучування»*. За частотою відповідей державних службовців, ця проблема займає четверте місце. У першу ж чергу, відповідно до систематизованих даних відповідей службовців, проблемою є

«недоступність інформації з інтернет-сайтів у зв'язку з відсутністю комп'ютера або доступу до Інтернету».

Таблиця/Діаграма 6

Яким чином виборці з інвалідністю отримують передвиборчу агітаційну інформацію про кандидатів та їхні програми?

	Варіант відповіді	Частота вибору	
		Державні службовці	Виборці з інвалідністю
1	Телебачення	74,6%	75,7%
2	Радіо	50,8%	39,9%
3	Інтернет	30,5%	47,2%
4	Друковані періодичні видання	47,5%	40,4%
5	Зовнішня реклама	28,8%	35,2%
6	Агітаційні роздаткові матеріали	55,9%	49,7%
7	Від інших осіб: знайомих, родичів, тощо	47,5%	43,9%
8	Важко відповісти	0%	2,4%
9	Інше	0%	1,8%

Серед проблем щодо отримання інформації про кандидатів та їхні програми на які вказують виборці з інвалідністю найбільшою є «незрозумілий складний зміст передвиборчих матеріалів». За частотою вибору цієї проблеми державними службовцями вона займає друге місце.

За відповідями виборців з інвалідністю, друге місце займає проблема «недоступності відео-візуальної інформації». Люди з проблемами зору часто обирають варіант «Недоступність інформації з інтернет-сайтів, бо не маю спеціальної програми для її озвучування». За частотою відповідей державних службовців, ця проблема займає четверте місце.

У першу ж чергу, відповідно до систематизованих даних відповідей службовців, проблемою є «недоступність інформації з інтернет-сайтів у зв'язку з відсутністю комп'ютер або доступу до Інтернету».

Бар'єри під час уточнення інформації про себе у списках виборців

Зазвичай під час виборчої кампанії виборцям рекомендують заздалегідь уточнити/перевірити інформацію про себе у списках виборців. За

результатами опитування, майже половина (42,5% - 286 осіб) респондентів - виборців з інвалідністю слідує цій рекомендації, а 53,9% (363 особи) не роблять цього.

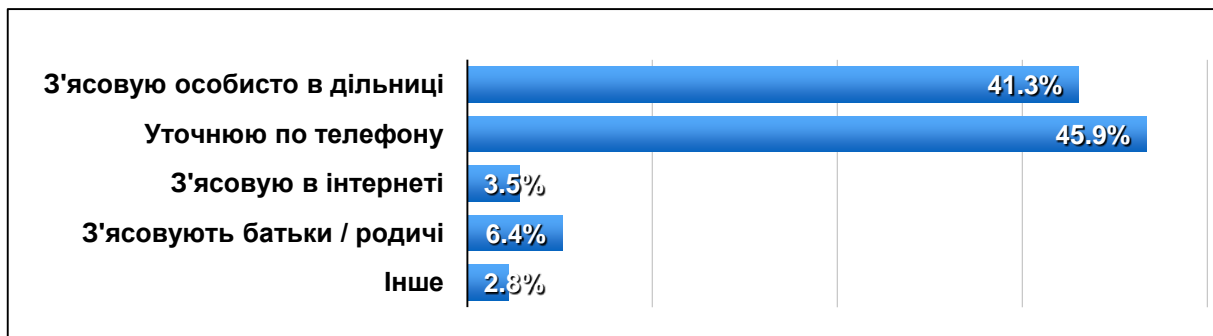
Регулює запит виборця до органу ведення Реєстру стаття 21 Закону України «Про державний реєстр виборців». Відповідно до цієї статті *«Виборець може особисто звернутися з письмовим запитом до органу ведення реєстру за своєю виборчою адресою щодо змісту його персональних даних у Реєстрі, пред'явивши паспорт громадянина України або тимчасове посвідчення громадянина України...»*. При цьому зазначено, що *«... Виборець, постійно не здатний пересуватися самотійно, може уповноважити на таке звернення іншу особу ...»*.

Значна кількість респондентів повідомили, що їм приносять запрошення, яке містить цю інформацію додому. Більшість із тих, хто не уточнює інформацію про себе у списках виборців, впевнені, що їхнє прізвище є у цих списках або не хвилюються, що їх раптом там не буде. З тими, хто зазвичай уточнює інформацію про себе списках виборців в рамках дослідження, ми з'ясували - з якими проблемами вони стикаються при цьому.

В першу чергу слід зазначити, що основні шляхи отримання такої інформації - уточнення по телефону та особисте відвідування дільниці. Більшість виборців з інвалідністю, які брали участь у опитуванні намагаються *«уточнювати інформацію по телефону»* (45,9% респондентів) або *«з'ясовують особисто в дільниці»* (41,3%). Багатьом у цьому допомагають родичі і для деякого це вирішує проблему перевірки інформації про себе у списках виборців. Для деякого навпаки, оскільки родичам можуть не надати таку інформацію, запитуючи - чому не прийшла сама людина. У цьому питанні важливо, щоб були дотримані норми пов'язані із захистом персональних даних і в той же час забезпечена можливість виборців з інвалідністю уточнити, перевірити інформацію про себе або внести зміни, за необхідності.

Діаграма 7

Яким чином Ви уточнюєте інформацію про себе у списках виборців?

Загалом, близько третини з тих, хто зазвичай уточнює інформацію про себе у списках виборців не стикались з будь-якими проблемами при цьому.

Для тих, хто стикався з проблемами, існує бар'єр - дістатись чи потрапити до виборчої дільниці. За результатами опитування посадових осіб, ця проблема посіла перше місце. Часто і респондентами з інвалідністю і державними службовцями називається «відсутність соціального працівника чи супровідника».

Бар'єри з якими стикаються виборці з інвалідністю, коли уточнюють інформацію про себе у списках виборців			
	Варіант відповіді	Частота вибору	
		Державні службовці	Виборці з інвалідністю
1	Проблеми дістатись чи потрапити до виборчої дільниці (ДВК)	65,6%	9,2%
2	Проблеми власноручного складання заяв у виборчій дільниці	21,9%	4,5%

3	Відсутність соціального працівника чи супровідника	51,6%	4,6%
4	Ніяких проблем при цьому не маю	10,9%	17,2%
5	Важко відповісти	1,6%	5,2%
6	Інше	0%	3%

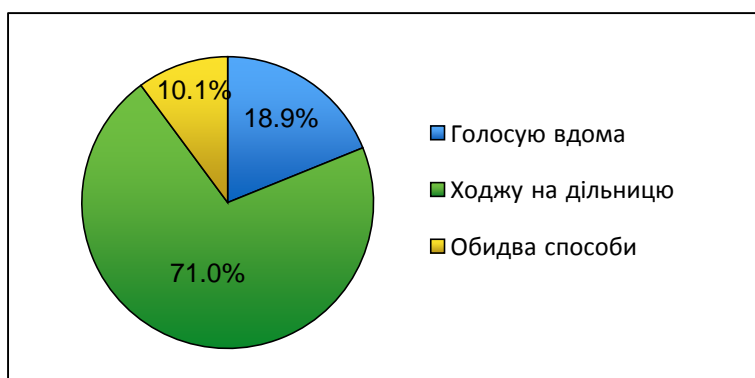
Участь у виборах в день голосування

Щодо способу голосування, респондентам пропонувалось відповісти на запитання: «Якщо Ви берете участь у виборах, то в якій спосіб?». Були запропоновані три варіанти відповіді: «Голосую вдома»; «Ходжу на дільницю»; «Обидва способи».

В результаті опитування **71% виборців з інвалідністю** які брали участь у дослідженні і є активними учасниками виборчого процесу вказали що вони **ходять на дільницю**, 18,9% - голосують вдома, а 10,1% використовують обидва способи. Із тих, хто **голосує вдома** більшість - це **люди з проблемами опорно-рухового апарату**. Громадяни з іншими нозологіями інвалідності (зір, слух, інтелект (затримка розвитку), мовлення) набагато частіше обирають можливість проголосувати на виборчій дільниці.

Діаграма 8/ Таблица

Якщо Ви берете участь у виборах, то в який спосіб?

Нозологія	Голосую вдома	Ходжу на дільницю	Обидва способи
- Порушення	85,1%	33,4%	70,8%
- Обмеження зору	9,1%	19,8%	12,3%
- Обмеження слуху	2,5%	25,1%	3,1%
- Затримка розумового розвитку	6,6%	7,5%	4,6%
- Порушення мовлення	6,6%	7,3%	6,2%
- Перенесення особливих травм/хвороб	14,9%	15,2%	18,5%
- ІНШЕ	2,5%	9,5%	4,6%

Серед причин за якими обирається голосування вдома, на **першому місці** архітектурна недоступність виборчої дільниці - варіант відповіді «*Виборча дільниця для мене є архітектурно недоступною*». Транспортна недоступність посідає **друге місце** - варіант відповіді «*Важко дістатись до виборчої дільниці, бо громадський транспорт для мене є недоступним*». Розуміють це і державні службовці які проходили опитування. Хоча в першу чергу вони називають причину пов'язану з архітектурною недоступністю помешкання - варіант відповіді «*Не може вийти із дому, бо помешкання архітектурно не придатне*». Причина транспортної недоступності і архітектурної недоступності виборчої дільниці посідають, відповідно, друге і третє місце за частотою вибору державними службовцями, які брали участь у опитуванні.

Голосування вдома

Щодо проблем, з якими стикаються виборці з інвалідністю при голосуванні вдома в **першу чергу** називають «*Довге очікування протягом дня*». В цьому досвід людей з інвалідністю і думки державних службовців збігаються. Значною проблемою обидві категорії респондентів (люди з інвалідністю і

державні службовці) вважають **порушення таємниці** при голосуванні вдома. Щоправда проблема побоювання візиту незнайомих людей не настільки часто обирається респондентами - виборцями з інвалідністю, як державними службовцями, які ставлять її на друге місце негативного рейтингу.

Проблеми з якими стикаються виборці з інвалідністю при голосуванні вдома			
	Варіант відповіді	Частота вибору	
		Посадові особи	Виборці з інвалідністю
1	Довге очікування протягом дня	39,1%	14,2%
2	Порушення таємниці голосування	32,8%	6,7%
3	Недостатність інформації про кандидата зі списку в бюлетені	25%	3%
4	Побоювання візиту незнайомих людей	34,4%	4,9%
5	Ніяких проблем при голосуванні вдома немає	20,3%	5,5%
6	Важко відповісти	1,6%	3,9
7	Інше	1,6%	0,7%

Голосування на виборчій дільниці

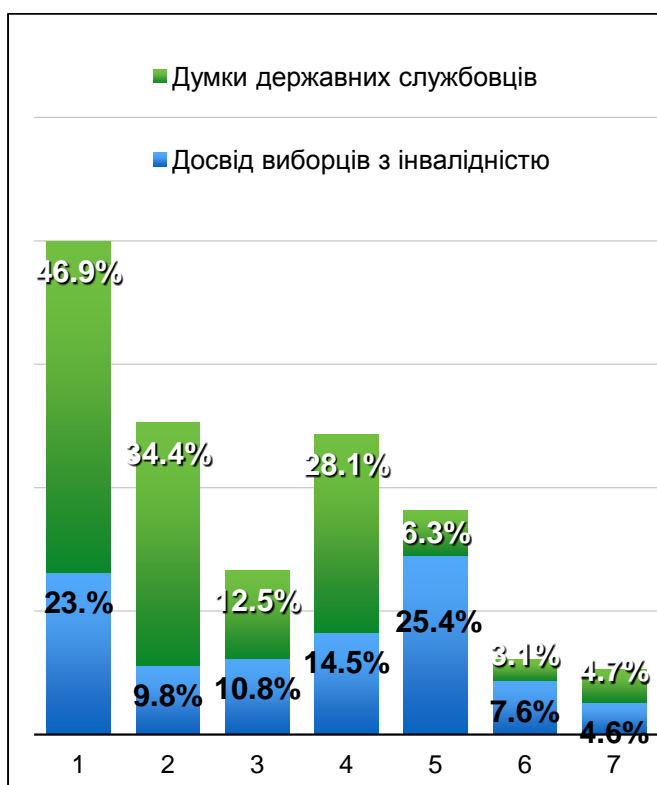
Голосування на виборчій дільниці для виборців з інвалідністю є пріоритетним. Навіть долаючи перешкоди людьми обирається цей спосіб, що дозволяє бути більше включеним до процесу.

Найбільшою проблемою при голосуванні на виборчій дільниці, відповідно до результатів опитування є **архітектурна недоступність**. Трапляються випадки коли виборча дільниця розташована на другому або третьому поверсі у приміщенні, яке не обладнане ліфтом. Цю проблему визнають і державні службовці - вони найчастіше відмічають її серед інших. Слід акцентувати увагу

ще й на тому що виборчі дільниці у більшості випадків розташовані у приміщеннях шкіл або інших публічних місць, які відповідно до законодавства мають бути архітектурно доступними.

Діаграма 9/ Таблица

Проблеми з якими стикаються виборці з інвалідністю при голосуванні на виборчій дільниці

	Варіант відповіді	Частота вибору	
		Державні службовці	Виборці з інвалідністю
1	Архітектурна недоступність дільниці	46,9%	23%
2	Неможливість отримати допомогу для потрапляння до приміщення дільниці	34,4%	9,8%

3	Неможливість отримати інформацію про кандидатів та їхні програми	12,5%	10,8%
4	Відсутність допомоги під час реєстрації та голосування	28,1%	14,5%
5	Проблем при голосуванні на дільниці немає	6,3%	25,4%
6	Важко відповісти	3,1%	7,6%
7	Інше	4,7%	4,6%

Другою за значенням проблемою під час голосування на виборчій дільниці є **неможливість отримати допомогу для потрапляння до виборчої дільниці**. У разі проблем з доступністю приміщення для голосування, виборець має отримати таку допомогу. Проте, з цим також виникають проблеми. При цьому результати дослідження вказують на те, що посадові особи обізнані щодо існування такої проблеми. Як і у випадку опитування виборців з інвалідністю, вони часто вказують на цю проблему, яка в обидвох категоріях респондентів займає друге місце.

Збігаються й показники отримані в результаті опитування виборців з інвалідністю і посадових осіб щодо третього місця в негативному рейтингу. Це проблема **відсутності допомоги під час реєстрації та голосування**.

Відмічають виборці з інвалідністю й не тільки **відсутність допомоги**, яку мають забезпечити на виборчій дільниці, але й проблеми у комунікації з членами виборчої дільниці, що виражається у різних формах - від розгубленості до відкритого неприязного ставлення, а часто і незнання або відвертого порушення законодавства:

Респондентам які мають інвалідність було запропоновано оцінити рівень проявленої до них поваги від членів дільничної виборчої комісії за шкалою від 1-го (найгірше ставлення) до 10 (найкраще ставлення). В результаті ми отримали середні бал - 7,5.

Багато хто скаржиться **на черги і незручні умови на дільниці**, які у ситуації інвалідності створюють вагомі додаткові перешкоди:

- *«Черги, погане освітлення»;*
- *«Черги, неухважність комісії»;*
- *«Черги, великий натовп людей»;*
- *«Черги до урн та кабін, відсутність ручки у кабіні»;*
- *«Стояв довго в черзі перед тим як голосувати».*

Переважно для людей з проблемами зору проблемою є **неможливість отримати інформацію про кандидатів та їхні програми**. Відповідно до законодавства має бути забезпечено рівний доступ на виборчій дільниці до інформації щодо кандидатів та їхні програми. Для цього в приміщенні дільниці існують друковані матеріали однакового розміру і обсягу. Проте не існує засобів для ознайомлення на виборчій дільниці з кандидатами і їхніми програмами для людей з проблемами зору.

Варто додати, що окрім названих проблем виборці з інвалідністю згадують **суттєвий психологічний дискомфорт**, викликаний реакцією оточуючих під час відвідування виборчої дільниці:

- *«Підвищена увага всіх присутніх до незвичної зовнішності»;*
- *«Не сильне розуміння оточуючих, чому я старалась віддати свій голос. Нібито, навіщо мені той клопіт?!»;*
- *«Хвилююсь перед спілкуванням з чужими людьми»;*
- *«Мене лякає незвична обстановка»;*
- *«Мене лякає невідомість та спілкування з незнайомими людьми»;*
- *«Інколи сприймають мене за не освічену людину»;*
- *«Занадто багато уваги до моєї інвалідності»;*

Виборці з інвалідністю, які брали участь у опитуванні наводять також свідчення, які потребують юридичного аналізу для їх тлумачення, але які можуть вказувати на проблеми, які варті більшої уваги. Наводимо декілька прикладів таких свідчень:

- *«На останніх виборах не допустили до голосування у зв'язку з тим, що я мешкаю в Одесі як ВПО (внутрішньо переміщена особа)»;*
- *«Неприємно було мені, коли мене сім'я перестала брати на вибори, я так і не зрозумів чому. Недієздатність - чи що?»;*

Частина негативних вражень від відвідування виборчої дільниці пов'язані із загальним незадоволенням процесом і результатами голосування, що навряд чи пов'язано з ситуацією інвалідності.

Наприклад:

- *«Я не впевнена, що мій вибір щось змінить у державі»;*
- *«Чекаємо кращого життя, але його немає»;*
- *«Розчарування у кандидаті»;*
- *«Недовіра до кандидатів» і т.п.*

Такі свідчення не беруться до уваги у цьому звіті.

Відстоювання своїх виборчих прав людьми з інвалідністю

Більшість респондентів - виборців з інвалідністю намагалися вирішити ситуацію своїх порушених прав виборця *«... на місці, залучивши голову виборчої комісії»*. Не багато хто - оскаржували, звернувшись до територіальної виборчої комісії або ЦВК і одиниці мають досвід оскарження у судовому порядку.

Із всіх виборців з інвалідністю, які брали участь у опитуванні, на те, що вони брались за відстоювання своїх прав вказали 22,3% (150 осіб) респондентів. До них було адресовано запитання *«Чи були у Вас проблеми при відстоюванні своїх прав виборця?»*.

На проблеми під час відстоювання своїх прав вказують 20,7% тих виборців з інвалідністю, хто за це брався. 50% не зіштовхувались з такими проблемами, а 29,3% зазначили, що їм важко відповісти.

Під час опитування ми поставили запитання: *«Які саме проблеми при відстоюванні своїх прав у Вас виникали?»*.

Наводимо приклади відповідей.

- *«Нерозуміння моїх заяв в усній формі, вимоги робити письмові заяви, що є для мене недоступним без комп'ютера»;*
- *«Не можу самотійно їх відстоювати, а ті хто представляють мої інтереси, не завжди розуміють мої потреби і мої рішення»;*
- *«Мене не слухали та відмахувались від моїх запитань, спілкуючись тільки з моїми батьками»;*
- *«Постійно вимагаю перенести дільницю на перший поверх, але поки що марно, мене виносять на візку на другий поверх»;*
- *«Комісія не змогли зрозуміти моїх особливостей та обмежень, та мого бажання голосувати, бо я «інвалід»;*
- *«Приймення моєї гідності через голосування не на дільниці. Відсутність мене у списках, коли скористатися електронним реєстром не було можливості. Мало інформації про те ДЕ, ЯК і КОЛИ перевірити списки виборців».*
- *«Прийшлося відстоювати своє право голосувати, перебуваючи на стаціонарному відділенні у лікарні. Дільниця була в лікарні, а голосувати змушений був на дому - по місцю проживання».*

Додаткові заходи і допомога у здійсненні виборчого права

З метою недопущення дискримінації державні органи мають вживати позитивні заходи на рівні законодавства і практики для того, щоб компенсувати ними фактичну нерівність, яка у даному випадку спричиняє інвалідність. Тому, ми звернулися за досвідом виборців з інвалідністю з проханням повідомити - яку саме допомогу вони отримували при голосуванні і від кого. Респонденти могли обирати декілька із запропонованих видів допомоги або повідомити свій варіант.

Найчастіше виборці з інвалідністю обирали варіант: «Ніякої допомоги я не отримував (ла)». На другому місці за частотою вибору варіант: «Спостерігачі допомогли зорієнтуватись зі столом реєстрації виборця на дільниці та отримати бюлетені». Часто респонденти вказують на те, що «Громадяни-виборці допомогли потрапити до приміщення виборчої дільниці та вийти з нього».

№	Згадайте, яку допомогу Ви отримували під час голосування і від кого?	Частота вибору	%
1	Громадяни-виборці допомогли потрапити до приміщення виборчої дільниці та вийти з нього	116	17,20%
2	Чергові міліціонери допомогли потрапити до приміщення виборчої дільниці та вийти з нього	46	6,80%
3	Спостерігачі допомогли зорієнтуватись зі столом реєстрації виборця на дільниці та отримати бюлетені	123	18,20%
4	Спостерігачі допомогли кинути заповнені бюлетені до скриньки	42	6,20%
5	Соціальний працівник допоміг заповнити бюлетені в кабіні для голосування та кинути їх в урну	24	3,60%
6	Члени виборчої комісії показали, де розміщені інформаційні матеріали про кандидатів	56	8,30%
7	Члени виборчої комісії допомогли дістати паспорт з кишені/сумки, зареєструватись та отримати бюлетені	22	3,30%
8	Інше	39	6,1%
9	Ніякої допомоги я не отримував (-ла)	264	39,20%

Серед інших варіантів отриманої допомоги, виборці з інвалідністю як брали участь у опитуванні зазначили (приклади відповідей):

- *«Загалом на діляницю ходжу з донькою, яка мені все допомагає і в кабінку її пускають зі мною»;*
- *«Батьки допомагали в заповненні бюлетеня»;*
- *«Від перекладача-дактилолога»;*
- *«Волонтери громадської організації»;*
- *«Всім байдуже»;*
- *«Голова виборчої діляниці виділив машину, щоб мене доставити до виборчої діляниці»;*
- *«Допомога супроводжуючого та довіреної особи»;*
- *«Знайомі допомогли відвідати приміщення і проголосувати»;*
- *«Завжди голосую з мамою»;*
- *«Я викликав таксі аби проголосувати. Таксист допомагав мені потрапити у приміщення, зорієнтуватися в ньому, одержати бюлетень, заповнити і вкинути у скриньку»;*
- *«Я завжди отримую допомогу від моєї дружини, з якою ми ходимо на вибори разом»;*
- *«Я завчасно готуюсь до голосування, тому в день голосування не потребую допомоги».*

За частотою власних варіантів, що згадувались виборцями з інвалідністю, більшість із них були пов'язані з допомогою збоку родичів та знайомих. Зустрічаються згадки про допомогу волонтерів. Є невелика кількість відповідей, які ілюструють допомогу з боку членів виборчої комісії, участь спеціалістів (наприклад, перекладачів), але на жаль такі випадки є досить поодинокими. Часто зустрічаються приклади стихійної допомоги від тих осіб, хто знаходився поряд.

Потреби виборців з інвалідністю у допомозі при здійсненні права виборця

На запитання: *«Якої допомоги чи вжиття заходів Ви потребуєте для повноцінного здійснення свого права виборця?»*, учасники опитування - люди з інвалідністю **у першу чергу** вказували на варіант *«Забезпечення*

архітектурної доступності виборчої дільниці у відповідності до державних будівельних норм», на **другому місці** - варіант «Допомога супровідника при діставанні до виборчої дільниці», на **третьому** - «Допомога іншої особи (супровідника) при заповненні бюлетеню», на четвертому - «Роз'яснення змісту передвиборчих матеріалів», далі - «Доступної відео-візуальної інформації про вибори та кандидатів».

Важливим є те, що це потреби, які загалом вимагає забезпечувати законодавство, тому вони не є чимось новим і нестандартним. Тому у більшості випадків ми зустрічаємось з невиконанням державою задекларованих нею ж норм. До того ж, найчастішим за вибором є варіант відповіді «ніякої допомоги я не потребую». Звичайно велике значення має форма інвалідності, але це підкреслює те, що чим більше буде прибрано бар'єрів, тим менше буде необхідності у додаткових заходах і тим частіше виборці з інвалідністю не будуть відчувати дискримінаційного підходу або умов, здійснюючи своє право виборця на рівні з іншими.

На ті самі потреби у забезпеченні транспортної доступності, доступності на дільниці для голосування вказуються й у варіанті відповіді «Інше», іноді з конкретизацією або конкретними пропозиціями щодо подолання проблеми.

№	Якої допомоги чи вжиття заходів Ви потребуєте для повноцінного здійснення свого права виборця?	Частота вибору	%
1	Допомога супровідника при діставанні до виборчої дільниці	159	23,6%
2	Допомога іншої особи (супровідника) при заповненні бюлетеню	132	19,6%
3	Забезпечення архітектурної доступності виборчої дільниці у відповідності до державних будівельних норм	206	30,6%
4	Доступної відео-візуальної інформації про вибори та кандидатів	75	11,1%

5	Доступної інформації в аудоформаті про вибори та кандидатів	54	8,0%
6	Доступу та доступності споживання інформації з Інтернету (в тому числі - програми озвучування текстів) про вибори та кандидатів	39	5,8%
7	Роз'яснення змісту передвиборчих матеріалів	99	14,7%
8	Інше	22	3,3%
9	Ніякої допомоги я не потребую	164	24,3%

Державних службовців ми також запитали про їхню думку щодо потреб виборців з інвалідністю. Систематизувавши їхні відповіді ми отримали декілька категорій відповідей. Одна із категорій стосується необхідності забезпечення передбаченої законодавством доступності, наприклад: *«відсутність бар'єрів, доступність житла, транспорту, адмінбудівель»*.

Друга категорія стосується альтернативних можливостей, наприклад: *«люди з інвалідністю повинні мати альтернативну можливість здійснення виборчих прав - через Інтернет, голосування вдома»*.

Особливостей окремих місцевостей стосувалась ще одна категорія відповідей, наприклад: *«У сільській місцевості має бути архітектурна доступність виборчих дільниць. Оскільки в сільській місцевості проживає більше людей похилого віку, то потрібно виділити більше транспорту для голосування на дому або доставки людей на виборчу дільницю (реально зараз - 1 машина на 2-3 села)»*.

Були пропозиції щодо спеціальної підготовки членів виборчих комісій та просвітництва серед людей з інвалідністю, наприклад: *«Провести інформаційні заняття з членами виборчої комісії про особливості життєобмеження у людей з інвалідністю та толерантного до них ставлення. Проводити просвітницьку роботу серед людей з інвалідністю, інформацію викладати у більш спрощеній формі...»*.

Ще одна категорія відповіді - це були загальні фрази, що необхідно дотримуватись законодавства, Конвенції про права людей з інвалідністю і т.п.

Варто зауважити, що більшість відповідей державних службовців про потреби людей з інвалідністю були досить загальними і схожими на запитання, які вони отримували в ході опитування.

Позитивні враження від досвіду участі у виборах

Учасникам опитування було також запропоновано згадати позитивні враження від участі у виборах. Більшість із таких позитивних вражень пов'язані зі спогадами участі у виборах, як такому процесі де відчуваєш себе на рівні з іншими і твій голос має значення. Спогади, пов'язані з відчуттям громадянськості, навіть свята, процесу до якого готуєшся. Також ці спогади вказують на позитивні приклади взаємодопомоги, доброго виконання обов'язків членами виборчої дільниці або просто людського ставлення. Важливим є те, що ці спогади іноді звучать як певний стандарт для дотримання якого немає потреби у великих коштах і зусиллях. Їх просто має почути кожен, хто від імені держави бере участь у забезпеченні виборчого процесу. На завершення, наводимо приклади позитивних спогадів виборців з інвалідністю від досвіду участі у виборах.

Приклади позитивних спогадів:

- *«Я разом із своєю родиною в день виборів із святковим настроєм іду на виборчу дільницю»;*
- *«Я завжди, якщо дозволяє погода і стан здоров'я, намагаюся відвідати виборчу дільницю. Я вважаю, що кожна людина від 18 років зобов'язана приймати участь у виборах і впливати таким чином на те, якою буде влада на найближчі роки. Чи, хоча б спробувати.»;*
- *«Найпозитивніше враження - я голосувала на виборчій дільниці»;*
- *«Постійна допомога соціального працівника, уважність членів ВК»;*
- *«На останніх виборах Голова ДВК подзвонила мені напередодні дня голосування, попросивши бути вдома в період з 11 до 13»*

години. Не довелося цілий день чекати і я змогла підготуватися до приходу комісії»;

- *«На дільниці, на якій я голосую завжди гарно ставляться і розуміють проблеми людей з вадами слуху»;*
- *«Коли вперше моє прізвище не занесли до списків виборців, член виборчої дільниці допомогла написати заяву і я змогла проголосувати. До того ж член виборчої дільниці знала жестову мову глухих, що дуже допомогло у написанні заяви»;*
- *«Бути між людей!».*

3.2. Основні результати та програмні рекомендації

Проведене дослідження демонструє активну громадянську позицію людей з інвалідністю в Україні та бажання брати участь у політичному житті суспільства, в т.ч. у виборчих процесах. На жаль, на цьому шляху більшість з них стикаються з численними перешкодами, зокрема ті, що мають високий рівень функціональних обмежень (1 групу інвалідності).

В практиці роботи дільничних виборчих комісій недостатньо звертається увага на присутність у списках виборців осіб з інвалідністю, що впливає на забезпечення голосування у визначений виборцем спосіб і забезпечення доступності умов для голосування (за результатами опитування). Частково такі персональні дані містить Державний реєстр виборців, зокрема про постійну нездатність виборця пересуватися самостійно. До службових персональних даних належать і дата визнання особи недієздатною, і дата поновлення дієздатності особи. Відомості про вибір способу голосування і дані про необхідність особливих умов для забезпечення голосування пов'язані з інвалідністю відповідальні органи отримують й із звернень виборців.

Разом з тим, Закон України “Про Державний реєстр виборців” враховує наявність у реєстрі виборців лише відомостей про нездатність виборця пересуватися самостійно і відомостей про визнання недієздатності або

поновлення дієздатності. Водночас, включення до реєстру персональних даних про нозологію інвалідності або про особливості стану здоров'я також буде зайвим. Проблема є надзвичайно актуальною з огляду на те, що виборчі дільниці є недоступними для виборців, які мають інвалідність, а в практиці роботи дільничних виборчих комісій недостатньо враховуються суттєві особливості у питаннях пересування, отримання і передачі інформації, комунікації і т.п.

Виборчим комісіям слід ретельно аналізувати доступні для них дані Державного реєстру виборців, звернення виборців з інвалідністю задля забезпечення голосування у визначений виборцем спосіб і забезпечення доступності процесу голосування. Важливим є уточнення інформації за зверненнями у таких випадках з огляду на ті умови, які може забезпечити виборча дільниця.

Виборчі дільниці мають відповідати усім вимогам доступності і бути універсальними в цьому сенсі, адже державний реєстр не може містити усієї необхідної персональної інформації, яку треба враховувати для організації доступності голосування для всіх виборців, в т.ч. з інвалідністю.

Занепокоєння викликає те, що виборці з проблемами зору знаходяться у нерівних умовах з іншими у доступі до інформації про кандидатів та їхні програми. І якщо під час періоду агітації частина виборців можуть самостійно докласти зусилля щодо отримання інформації в аудіо форматі за допомогою комп'ютерної техніки та мережі Інтернет, то, фактично, не існує можливості ознайомитись з інформацією про кандидатів у передбаченому законом об'ємі на виборчій дільниці під час голосування. Зокрема, держава жодним чином не забезпечує, наприклад, такі способи донесення інформації, як використання матеріалів шрифтом Брайля, приладами для збільшення тексту, або які надавали би інформацію в аудіо форматі.

Зі схожими бар'єрами стикаються люди з порушеннями слуху. Перешкоди створює відсутність перекладу на жестову мову (сурдоперекладу) під час інформування про кандидатів та їхні програми, включаючи передвиборчі

дебати під час трансляції по телебаченню або через Інтернет ресурси у відео-форматі.

На етапі голосування ті самі проблеми існують під час голосування вдома. У виборців з інвалідністю відсутня можливість знайомитись з кандидатами і їхніми програмами в обсязі передбаченому законом.

На рівні законодавства і практики має бути забезпечено можливості для ознайомлення з інформацією про кандидатів та їхні програми у доступні для людей з проблемами зору та слуху способи на всіх етапах виборчого процесу, включаючи етап агітації, голосування та ознайомлення з результатами.

Інформаційні ресурси Центральної виборчої комісії мають бути адаптовані для людей з проблемами зору та слуху.

Трансляція державних теле- і радіо каналів має створювати умови інформаційної доступності для людей з проблемами зору і слуху.

Виборчі дільниці мають бути забезпечені усім необхідним обладнанням та матеріалами для забезпечення доступності інформації про кандидатів та їхні програми відповідно до специфічних потреб людей з порушеннями зору, слуху, інтелекту.

Великою проблемою залишається архітектурна доступність виборчих дільниць, не зважаючи на те, що виборчі дільниці зазвичай розташовані у приміщеннях навчальних або державних адміністративних закладів, які, відповідно до законодавства, мають бути архітектурно доступними для мало мобільних груп населення. Проблеми архітектурної доступності часто виникають також і в межах прилеглої території де розташована дільниця. При наявності доступу до приміщення, часто, бар'єри виникають всередині. Багато випадків, коли виборча дільниця розташована на другому поверсі, а будівля без ліфта. Проблемою є також незручне розташування дільниці без урахування ширини коридорів, площі приміщень, освітлення і т.п.

Необхідним є забезпечення повної архітектурної доступності виборчих дільниць для маломобільних користувачів, включаючи прилеглу

територію, входи та виходи, внутрішні приміщення, розташування обладнання і т.п. Умови архітектурної доступності мають відповідати стандартам національного та міжнародного законодавства.

Транспортна доступність є загальною проблемою населених пунктів України, яка впливає на участь у виборчому процесі людей з інвалідністю. У більшості випадків виборці з інвалідністю намагаються голосувати на виборчій дільниці, наскільки це можливо. Однак часто саме транспортна доступність та інші бар'єри не дають можливості це зробити і велика кількість людей змушені відчувати себе не в рівних умовах порівняно з іншими громадянами.

Проблеми транспортної доступності виникають в першу чергу для виборців з порушеннями опорно-рухового апарату, але значною мірою і для тих хто має проблеми зору.

Виборчі дільниці мають розташовуватись у максимально зручних/наближених місцях відносно транспортних комунікацій.

Громадський транспорт повинен бути доступним для людей з інвалідністю та інших представників маломобільних груп населення.

У разі вибору способу голосування вдома виникають проблеми пов'язані з тим, що процедура і принципи голосування мають "урізаний" вигляд. Відсутність можливості ознайомитись з інформацією про кандидатів так як це можна зробити на виборчій дільниці, іноді проблеми із забезпеченням таємниці голосування, асто вимушене довге очікування, незнайомі люди в помешканні можуть створювати значний дискомфорт, відчуття втручання у приватність і може бути болючим в ситуації інвалідності.

Необхідно приділяти особливу увагу у випадках, коли виборці голосують вдома. Члени виборчої комісії та спостерігачі мають розуміти, що змушені втручатись до приватного помешкання, господарі якого не обов'язково мають радіти такому візиту і що це ситуація коли людина бажаючи бути активним громадянином - вимушено голосує у такий спосіб.

Відповідно члени виборчої комісії і спостерігачі мають бути підготовленими в питаннях комунікації з виборцями, які голосують вдома. Процедура і принципи голосування мають бути забезпечені таким чином, щоб бути максимально наближеними до голосування на дільниці і відповідати усім стандартам і нормам виборчого законодавства.

Існує проблема комунікації виборців з членами виборчої комісії і спостерігачами. Зустрічаються відгуки про приємні враження і відчуття підтримки, але й присутні свідчення про численні негативні випадки, коли проблемою постає невміння нормально взаємодіяти з виборцем, небажання або безпорадність у ситуації, коли необхідно надати допомогу і т.п. Коли голосувати приходиться, наприклад, громадянин з проблемами слуху відсутність перекладача жестової мови ускладнює спілкування.

Виникають проблеми під час надання допомоги виборцям з інвалідністю, які пересуваються на візку. На виборчій дільниці відсутні особи, які є обізнаними у питаннях допомоги та супроводу у таких випадках.

На проблему розуміння питання інвалідності, знань та навичок щодо забезпечення прав людей з інвалідністю під час виборчого процесу вказують і паралельні результати опитувань виборців з інвалідністю і посадових осіб різних рівнів. У багатьох випадках існує ситуація, коли державні службовці добре розуміються на існуванні певних бар'єрів, але на практиці, у своїй діяльності не впливають на їх вирішення. Існують і питання, коли думки державних службовців суттєво розходяться з досвідом і потребами виборців з інвалідністю. Тоді бракує розуміння – яким чином забезпечити уникнення чи зменшення бар'єрів зусиллями тих представників держави, які за це відповідають.

До програм підготовки членів виборчих комісій усіх рівнів, починаючи з ЦВК, посадових осіб і державних службовців у чий обов'язки входять питання пов'язані з організацією виборчого процесу, роботи в інтересах людей з інвалідністю необхідно включати питання участі у виборчому процесі громадян з інвалідністю, дотримання прав

людей з інвалідністю в організації виборчого процесу. Держава повинна сприяти й тому, щоб спостерігачі мали таку підготовку.

Процес організації виборів має включати, наскільки це можливо, залучення спеціалістів, які розуміються на особливостях комунікації, перекладачів жестової мови, тих хто володіє навиками допомоги людям з інвалідністю, які пересуваються на візку.

Існуючі бар'єри у виборчому процесі для людей з інвалідністю великою мірою викликані недостатнім володінням ситуацією державними органами, які мають обов'язки пов'язані з організацією виборчого процесу або працюють в інтересах людей з інвалідністю.

Державні органи, які відповідають за організацію виборчого процесу повинні забезпечити постійний моніторинг стану забезпечення виборчих прав осіб з інвалідністю.

IV. Рекомендації щодо змін політики та процедур у забезпеченні виборчих прав громадян з інвалідністю

На законодавчому рівні:

- виключити із Конституції України, законів про вибори та референдум дискримінаційні норми, які стосуються того, що громадяни, яких визнано судом недієздатними, не мають права голосу;
- передбачити занесення до бази даних Реєстру відомостей про тимчасову нездатність виборця самостійно пересуватися, перебування виборця на день голосування на виборах у стаціонарному закладі охорони здоров'я, даних про виборців з вадами зору тощо;
- зобов'язати ЦВК та суб'єктів виборчого процесу із числа кандидатів пристосувати свої веб-сайти таким чином, щоб розміщена на них інформація відповідала вимогам встановленим постановою Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2013 р. № 730;
- зобов'язати ЦВК та суб'єктів виборчого процесу із числа кандидатів вживати заходів щодо створення для осіб з інвалідністю матеріалів у доступних форматах на всіх етапах виборчого процесу (реєстраційні документи, агітація (програми, кампанії, дебати, реклами, листівки), плакати, бюлетені) та уповноважити ЦВК на затвердження відповідних вимог;
- збільшити кількість альтернативних методів голосування, зокрема: застосування переносних скриньок для голосування; голосування на території, прилеглій до території виборчої дільниці (наприклад, на паркувальній стоянці біля виборчої дільниці, безпосередньо в автомобілі, на якому приїхав виборець або на якому його привезли); голосування через пошту або Інтернет;
- дозволити використання під час голосування виборцем з інвалідністю, який не може самостійно заповнити виборчий бюлетень чи опустити його у виборчу скриньку, допоміжних пристроїв (луп, трафаретів та інших засобів);
- передбачити позачергове голосування виборців з інвалідністю;

- уніфікувати у законах про вибори та референдум термінологію, яка стосується осіб зі інвалідністю, процедури та механізми реалізації ними права на голосування (терміни їх здійснення);
- передбачити занесення до виборчої документації (документації всеукраїнського референдуму) відомостей про кількість виборців, які проголосували на відповідних виборах (всеукраїнському референдумі) за місцем проживання, що постійно (тимчасово) не здатні самостійно пересуватися, а також про недієздатних і виборців з вадами зору тощо. Забезпечити оприлюднення відповідної інформації та доступу до неї.

Кабінету Міністрів України:

- затвердити стратегію створення сприятливих умов для осіб з інвалідністю як під час передвиборчого процесу, так і під час голосування;
- виділяти бюджетні кошти на створення сприятливих умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу (навчання працівників (членів) ЦВК та інших виборчих комісій, пристосування приміщень (як зовні так і всередині) діляниць (прилеглих до них територій), придбання допоміжних пристроїв тощо);
- затвердити графік створення доступності приміщень, в яких будуть розташовані виборчі діляниці (як всередині, так і зовні приміщення), у тому числі, із прилеглою до них територією.

Центральній виборчій комісії:

- провести разом із громадськими організаціями інвалідів комплексний і системний аналіз законодавства з питань виборів та референдуму на предмет створення доступності виборчого процесу для осіб з інвалідністю, а також моніторинг його виконання, забезпечивши підведення відповідних підсумків та напрацювання рекомендацій;
- деталізувати вимоги до приміщень, в яких здійснюють свою діяльність відповідні виборчі комісії та комісії з референдуму, з метою створення сприятливих умов для осіб з інвалідністю як під час передвиборчого процесу, так і під час голосування;

- встановити вимоги до матеріалів, що використовуються на всіх етапах виборчого процесу (реєстраційні документи, агітація (програми, кампанії, дебати, реклами, листівки), плакати, бюлетені);
- затвердити методичні рекомендації стосовно реалізації особами з інвалідністю права голосу альтернативними методами голосування;
- доповнити переліки обладнання та засобів, які необхідні бути у наявності на дільниці, а також закупити їх;
- затвердити методичні рекомендації стосовно того, у чому може полягати допомога виборцю з інвалідністю (наприклад, для сліпих, з ураженням верхніх кінцівок тощо), який не може самостійно заповнити виборчий бюлетень чи опустити його у виборчу скриньку;
- розробити та забезпечити затвердження в установленому порядку навчальних програм (курсів, посібників, довідкових матеріалів) для працівників (членів) ЦВК та інших виборчих комісій щодо створення сприятливих умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу. Передбачити у відповідних матеріалах інформацію про потреби та можливості осіб з інвалідністю різних нозологій, у тому числі з порушеннями органів зору, слуху, опорно-рухового апарату, з розумовою відсталістю, психічними розладами, а також про правила поведінки та спілкування з ними і навчання працівників (членів) комісій методам забезпечення голосування осіб з інвалідністю;
- запровадити практику визначення у ЦВК і на дільницях працівників (членів), які були би безпосередньо відповідальними за створення сприятливих умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу;
- запровадити на постійній основі практику залучення представників організацій, які представляють інтереси осіб з інвалідністю, до участі у підготовці висновків із питань, які стосуються створення сприятливих умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу, а також залучати з цього приводу науковців, фахівців та експертів;
- проводити просвітницьку роботу та навчання працівників (членів) ЦВК та інших виборчих комісій з питань створення сприятливих умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу;
- передбачати постійно у своєму плані роботи заходів, пов'язаних із створенням сприятливих умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу;
- провести моніторинг доступності приміщення (як всередині, так і зовні), в якому розташоване ЦВК, і прилеглої до нього території;

Організаціям, які представляють інтереси осіб з інвалідністю:

- забезпечити реєстрацію своїх представників у якості спостерігачів на виборах з метою здійснення контролю за створенням сприятливих умов для осіб з інвалідністю під час виборчого процесу або ініціювати включення до переліку контрольних питань відповідних показників іншими спостерігачами, а також оприлюднювати відповідні результати спостереження.
- створити навчальні матеріали для виборців, щоб мотивувати людей з інвалідністю брати участь у виборах, в якості виборців, спостерігачів, кандидатів, посадових осіб, і т.д.

Додатки

Додаток 1

Лист-відповідь ЦВК на інформаційний запит щодо реалізації особами з інвалідністю виборчих прав

УКРАЇНА

ЦЕНТРАЛЬНА ВИБОРЧА КОМІСІЯ

тел./факс: (+380 44) 286-82-88,
Всеукраїнське громадське об'єднання
"Національна Асамблея інвалідів України"

вул. Рейтарська, 8/5А, к.110, м. Київ, 01030

24.04.2015 № 21-17-669

У зв'язку з надходженням до Центральної виборчої комісії 20 квітня 2015 року інформаційного запиту Всеукраїнського громадського об'єднання "Національна Асамблея інвалідів України" від 17 квітня 2015 року №92/2 з доданим до нього переліком питань щодо реалізації особами з інвалідністю виборчих прав у межах компетенції Комісії повідомляємо.

Спеціальні виборчі дільниці призначені для організації та проведення голосування громадян України, які мають право голосу відповідно до статті 70 Конституції України (далі - виборці), у закладах, установах та інших місцях їх тимчасового перебування. При цьому, спільною ознакою цих закладів (установ), де згідно із законами України про вибори утворюються спеціальні виборчі дільниці, є встановлений в них **режим, що обмежує можливості пересування виборців, які в них тимчасово перебувають.**

Так, місцями тимчасового перебування виборців з обмеженими можливостями пересування законами України про вибори визначаються як стаціонарні заклади охорони здоров'я, так і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, судна, які у день голосування перебуватимуть у плаванні, тощо.

Відповідно до статті 21 Закону України "Про вибори народних депутатів України" у стаціонарних лікувальних закладах спеціальні виборчі дільниці утворюються Центральною виборчою комісією на постійній основі.

Водночас Законом України "Про вибори Президента України" (стаття 20) та Законом України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (стаття 18) передбачено, що для підготовки і проведення голосування % та підрахунку голосів виборців на відповідних виборах у стаціонарних закладах охорони здоров'я використовуються спеціальні виборчі дільниці, утворені на постійній основі згідно із Законом України "Про вибори народних депутатів України".

З огляду на зазначене вказаними законами поняття "стаціонарний лікувальний заклад" та "стаціонарний заклад охорони здоров'я" ототожнюються.

Законами України "Про вибори Президента України", "Про вибори народних депутатів України", "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів", "Про всеукраїнський референдум" однаково надається можливість виборцям, які за віком, у зв'язку з інвалідністю чи за станом здоров'я не здатні пересуватися самостійно, голосувати за місцем їх перебування.

Конкретних критеріїв щодо віку, групи інвалідності, стану здоров'я законодавцем не встановлено. Необхідною умовою для надання виборцю можливості голосувати за місцем перебування є його **нездатність пересуватися самостійно**.

Таємниця голосування є одним із принципів виборчого права, що полягає у забороні контролю за волевиявленням виборців.

Водночас виборчим законодавством України з метою адаптованості і доступності виборчих процедур для громадян з обмеженими можливостями передбачено право на отримання допомоги з боку інших осіб.

Так, виборець, який унаслідок фізичних вад не може самостійно заповнити виборчий бюлетень та самостійно опустити його до виборчої скриньки, має право з відома голови або іншого члена дільничної виборчої комісії скористатися допомогою іншого виборця (частини четверта, сьома статті 76 Закону України "Про вибори Президента України", частини п'ята, дев'ята статті 85 Закону України "Про вибори народних депутатів України", частини дев'ята, чотирнадцята статті 69 Закону України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів").

Аналогічні положення містяться у Законі України "Про всеукраїнський референдум" (частини п'ята, восьма статті 82), відповідно до якого учасник всеукраїнського референдуму, який унаслідок фізичних вад не може самостійно заповнити бюлетень для голосування та самостійно опустити його до виборчої скриньки, має право з відома голови або іншого члена дільничної комісії з референдуму доручити зробити це у своїй присутності іншому учаснику всеукраїнського референдуму.

При цьому законами України, що визначають організацію і порядок проведення виборів і референдумів, не наведено переліку фізичних вад, що дають право виборцю (учаснику референдуму) скористатися допомогою іншої особи при заповненні бюлетеня та його опусканні до виборчої скриньки. Таке право надається особі, яка має право голосу на відповідних виборах або референдумі, за наявності в неї таких фізичних вад, що перешкоджають вчинити зазначені дії самостійно, з обов'язковим інформуванням про це голови або іншого члена комісії.

Відповідно до Закону України "Про Державний реєстр виборців" (частина перша статті 7) відомості про постійну нездатність виборця пересуватися самостійно відносяться до персональних даних, які визначають місце та умови голосування виборця, що заносяться до бази даних Державного реєстру виборців.

Відомості про виборців, щодо яких встановлено постійну нездатність пересуватися самостійно, подаються органам ведення Державного реєстру виборців керівниками районних (районних у містах, міських) органів охорони здоров'я, установ соціального захисту, сільськими, селищними, міськими головами (частина одинадцята статті 22 Закону України Про Державний реєстр виборців)..

Таким чином, питання встановлення постійної нездатності виборця пересуватися самостійно віднесено до компетенції зазначених вище суб'єктів.

Водночас згідно з виборчим законодавством України та законодавством про всеукраїнський референдум у списках виборців напроти прізвищ виборців, постійно не здатних пересуватися самостійно, робиться відповідна відмітка.

Виборець, постійно не здатний пересуватися самостійно, щодо якого у списку виборців зазначена відповідна відмітка, включається до витягу із списку виборців, за яким організовується голосування виборців за місцем перебування (якщо він не виявить бажання проголосувати у приміщенні для голосування).

На відміну від виборців, постійно не здатних пересуватися самостійно, виборці, які тимчасово не здатні пересуватися самостійно, включаються до витягу зі списку виборців, за яким організовується голосування виборців за місцем перебування, за рішенням дільничної виборчої комісії (дільничної комісії з референдуму), яке приймається за результатами розгляду їх заяв, поданих у встановленому законом порядку.

Отже, виборець, який внесений до списку виборців на виборчій дільниці (дільниці референдуму), але за віком, у зв'язку з інвалідністю чи за станом здоров'я тимчасово не здатний пересуватися самостійно, повинен виявити власну ініціативу голосувати за місцем свого перебування.

Законами України про вибори встановлено, що виборець, тимчасово не здатний пересуватися самостійно, до заяви з проханням забезпечити йому

голосування за місцем перебування, додає довідку, видану медичною установою.

Законом України "Про всеукраїнський референдум" вимоги щодо надання такої довідки не встановлено.

Слід зазначити, що Центральну виборчу комісію, яка зобов'язана діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України, не уповноважено на встановлення форми та підстав видачі таких довідок, а також на визначення переліку медичних установ, які їх видають.

Водночас Центральною виборчою комісією згідно з вимогами Закону України "Про вибори народних депутатів України" (частина п'ятнадцята статті 86) постановою від 27 липня 2012 року № 126 затверджено Порядок перевірки факту тимчасової нездатності виборця самостійно пересуватися для організації голосування з виборів народних депутатів України за місцем перебування виборців.

Крім того, з метою забезпечення однакового застосування виборчого законодавства України під час організації підготовки і проведення виборів Президента

України постановою Комісії від 15 квітня 2014 року №276 затверджено Роз'яснення щодо порядку перевірки факту тимчасової нездатності виборця самостійно пересуватися для організації голосування з виборів Президента України за місцем перебування виборців.

У вказаних документах передбачено, що заява виборця, який тимчасово нездатний пересуватися самостійно, із проханням надати йому можливість голосувати за місцем свого перебування викладається в довільній формі.

Зазначені акти Комісії надіслані Міністерству охорони здоров'я України - головному органу в системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я, для забезпечення видачі медичними установами за зверненнями виборців, тимчасово нездатних самостійно пересуватися, передбачених

законом медичних довідок та надання відповідей на запити дільничних виборчих комісій про підтвердження достовірності виданих медичних довідок.

Закони України "Про вибори Президента України" (частина четверта статті 77), "Про вибори народних депутатів України" (частина п'ятнадцята статті 86), "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (частина восьма статті 70) містять положення щодо перевірки членами дільничної виборчої комісії факту тимчасової нездатності виборця самотійно пересуватися. Водночас у Законі України "Про всеукраїнський референдум" аналогічні норми відсутні. При цьому звертаємо увагу, що єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент - Верховна Рада України.

Чинні на сьогодні акти Центральної виборчої комісії, що стосуються питання порядку перевірки факту тимчасової нездатності виборця самотійно пересуватися, зазначено вище. Що стосується постанови Центральної виборчої комісії від 20 вересня 2007 року №412 "Про Роз'яснення щодо порядку та умов здійснення перевірки і підтвердження даних, які містяться у заяві виборця, тимчасово не здатного самотійно пересуватися, під час підготовки до голосування на позачергових виборах народних депутатів України 30 вересня 2007 року", про яку йдеться в інформаційному запиті, зазначаємо, що її дію вичерпано застосуванням на вказаних виборах народних депутатів України.

Статтю 22 Закону України "Про Державний реєстр виборців" визначено органи, заклади, установи, які подають органам ведення Державного реєстру виборців відомості, на підставі яких здійснюється періодичне поновлення бази даних Державного реєстру виборців (далі — Реєстр).

На виконання вимог частини тринадцятої вказаної статті Центральною виборчою комісією як розпорядником Реєстру встановлено форми подань, за якими подаються такі відомості (постанова Комісії від 13 січня 2011 року № 6 "Про форми подань з відомостями про виборців (осіб), на підставі яких здійснюється періодичне поновлення персональних даних Державного реєстру виборців").

Зазначену постанову Центральної виборчої комісії для забезпечення її виконання надіслано, зокрема, Міністерству охорони здоров'я України, Міністерству соціальної політики України, на які законодавством покладено завдання щодо формування та забезпечення реалізації державної політики відповідно у сферах охорони здоров'я та соціального захисту.

Стосовно надання статистичної інформації з Реєстру (питання 9-14) зазначаємо.

Автоматизовану інформаційно-телекомунікаційну систему "Державний реєстр виборців" введено в постійну (промислову) експлуатацію лише у 2009 році (постанова Центральної виборчої комісії від 29 вересня 2009 року № 137).

Згідно з частиною другою статті 2 Закону України "Про Державний реєстр виборців" (далі - Закон) база даних Реєстру, будь-яка її частина, копія бази даних або її частини, персональні дані виборців, що містяться у базі даних Реєстру, можуть використовуватися лише для цілей, передбачених статтею 26 Закону, перелік яких є вичерпним.

Так, під час підготовки до виборів Президента України, народних депутатів України, виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад чи сільських, селищних, міських голів, всеукраїнського або місцевого референдуму персональні дані Реєстру можуть використовуватися лише для:

складання попередніх списків виборців на виборчих дільницях; уточнення попередніх списків виборців та складання остаточних списків виборців на виборчих дільницях;

надання Кабінету Міністрів України, іншим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, Центральній виборчій комісії, виборчій комісії Автономної Республіки Крим, територіальним виборчим комісіям місцевих виборів статистичної інформації щодо кількісних характеристик виборчого корпусу на відповідній території;

проведення перевірки достовірності відомостей про виборців, які поставили свої підписи у підписних листах на підтримку проведення всеукраїнського референдуму, а також відомостей, що надаються до відповідних виборчих комісій, щодо кандидатів, уповноважених та довірених осіб, членів ініціативної групи референдуму, кандидатур до складу виборчих комісій.

Персональні дані Реєстру можуть бути використані для здійснення публічного контролю за веденням Реєстру в порядку та межах, установлених Законом.

Також персональні дані Реєстру можуть бути використані центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, для реалізації ним завдань з реєстрації місця проживання/перебування фізичних осіб в Україні та ведення ним реєстраційного обліку.

Використання персональних даних Реєстру для інших цілей, крім зазначених у статті 26 Закону, можливе виключно за рішенням суду.

Питання використання статистичної інформації Реєстру врегульовано статтею 30 Закону, згідно з частиною другою якої розпорядник Реєстру надає необхідну статистичну інформацію лише за запитами Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, іншого центрального органу виконавчої влади.

Відтак у Центральній виборчій комісії відсутні правові підстави щодо надання Всеукраїнському громадському об'єднанню "Національна Асамблея інвалідів України" статистичної інформації, яка може бути створена з використанням персональних даних

Реєстру, які зберігаються у його базі даних.

При цьому звертаємо увагу, що відповідно до статті 5 Закону до Реєстру заносяться та в базі даних Реєстру зберігаються лише встановлені Законом

відомості про виборця (персональні дані). Занесення до бази даних Реєстру відомостей про тимчасову нездатність виборця самотійно пересуватися, перебування виборця на день голосування на виборах у стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також даних про виборців з вадами зору Законом не передбачено.

Крім того, законами України не передбачено занесення до виборчої документації (документації всеукраїнського референдуму) відомостей про кількість виборців, які проголосували на відповідних виборах (всеукраїнському референдумі) за місцем проживання, що постійно не здатні самотійно пересуватися, а також які тимчасово не здатні пересуватися самотійно.

Відповідно до вимог частини п'ятої статті 30 Закону Центральна виборча комісія щомісяця розміщує на своєму офіційному веб-сайті (www.cvk.gov.ua) відомості про кількість виборців у межах районів, міст обласного (республіканського в Автономній Республіці Крим) значення, районів у містах, Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, а також у закордонному виборчому окрузі станом на останній день попереднього місяця, які зберігаються у вільному доступі протягом трьох місяців.

Так, за даними Реєстру на 31 березня 2015 року кількість виборців у межах Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, закордонного виборчого округу становить:

Автономна Республіка Крим	1 523 861
Вінницька область	1 286 915
Волинська область	787 130
Дніпропетровська область	2 670 133
Донецька область	3 327 070
Житомирська область	1 004 854
Закарпатська область	961 726
Запорізька область	1 453 368
Івано-Франківська область	1 075 562
Київська область	1 475 557

Оцінка ситуації щодо забезпечення доступу осіб з інвалідністю до виборчих та політичних процесів в Україні

Кіровоградська область	782 780
Луганська область	1 784 936
Львівська область	1 973 201
Миколаївська область	931 506
Одеська область	1 827 137
Полтавська область	1 191 498
Рівненська область	875 816
Сумська область	925 396
Тернопільська область	848 858
Харківська область	2 175 880
Херсонська область	865 978
Хмельницька область	1 048 996
Черкаська область	1 037 161
Чернівецька область	705 112
Чернігівська область	868 080
м. Київ	2 177 535
м. Севастополь	305 593
Закордонний виборчий округ	517 614
Усього	36 409 253

Стосовно використання під час проведення виборів трафаретів для виборчих бюлетенів рельєфно-крапковим шрифтом (за методом Брайля) (питання 15) зазначаємо, що частиною шостою статті 85 Закону України "Про вибори народних депутатів України" для забезпечення голосування виборців з вадами зору передбачено можливість виготовлення таких трафаретів.

Разом з тим, вивчення Центральною виборчою комісією із залученням фахівців Українського товариства сліпих можливості застосування зазначеного допоміжного засобу для забезпечення сприяння самостійному голосуванню виборців з вадами зору виявило перешкоди для його практичного використання під час виборів народних депутатів України, зокрема, зумовлені такими чинниками:

значне зміщення інформації на трафаретах для виборчих бюлетенів, викликане відмінністю шрифтів Брайля, який використовується для їх виготовлення, та плоско друкарського, із застосуванням якого друкуються виборчі бюлетені;

відсутність технічних можливостей для виготовлення трафаретів для виборчих бюлетенів довших, ніж 30 сантиметрів;

значний розмір виборчих бюлетенів (до 90 сантиметрів), зумовлений великою кількістю політичних партій - суб'єктів виборчого процесу та кандидатів у народні депутати України, а також обсягом інформації щодо них, яку повинен містити виборчий бюлетень.

З огляду на зазначені обставини під час жодної парламентської виборчої кампанії відповідні трафарети для виборчих бюлетенів рельєфно-крапковим шрифтом (за методом Брайля) не виготовлялися.

Окремо вважаємо за необхідне зазначити, що порядок доступу до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, шляхом її надання за запитами на інформацію регулюється Законом України "Про доступ до публічної інформації".

Згідно з частиною першою статті 19 зазначеного Закону запит на інформацію - це прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні.

За змістом частини першої статті 1 Закону України "Про доступ до публічної інформації" публічна інформація - це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом.

Водночас, окремі питання, порушені в інформаційному запиті Всеукраїнського громадського об'єднання "Національна Асамблея інвалідів України", регламентуються нормами законів України і відповідь на них не

Оцінка ситуації щодо забезпечення доступу осіб з інвалідністю
до виборчих та політичних процесів в Україні

може бути надана шляхом надання відображеної та задокументованої інформації, що була отримана чи створена в процесі виконання Центральною виборчою комісією своїх повноважень чи знаходиться у її володінні.

У зв'язку із зазначеним запит у цій частині розглянуто відповідно до статей 14,15 Закону України "Про Центральну виборчу комісію".

Заступник Голови
Центральної виборчої комісії

A. МАГЕРА

Додаток 2

Анкета, яка використовувалась під час опитування людей з інвалідністю

Анкета
<p><i>Шановний респонденте!</i></p> <p><i>Національна Асамблея інвалідів України проводить опитування людей з інвалідністю по всій країні щодо існуючих на даний момент в нашому суспільстві умов для виконання їх права на участь у виборчих та політичних процесах. За результатами даного опитування буде сформовано загальну картину дотримання виборчих прав людей з інвалідністю, а також вироблено рекомендації з покращення ситуації як по країні в цілому, так і по окремих регіонах. Всі дані будуть використані в узагальненому вигляді зі збереженням анонімності джерела.</i></p> <p><i>Запрошуємо Вас прийняти участь у нашому дослідженні!</i></p>
<p>Інтерв'юєре! Ви маєте справу з особливою категорією респондентів.</p> <p>Будьте спокійними та ввічливими, не поспішайте при зачитуванні питань, повторюйте питання за необхідності, уважно відмічайте відповідь у кожному питанні, акуратно фіксуйте відкриті відповіді респондентів.</p> <p>Пишіть розбірливо та чітко. Бажаємо успіхів!</p>

1. **Стать:** 1. чоловік 2. жінка

2. **Вік:** _____

3. **Освіта:**

1. Вища 2. Незакінчена вища 3. Середня 4. Початкова 5. Інше:

4. **Тип інвалідності:**

1. Вроджена 2. Набута 3. Тимчасова

5. **Нозологія** (форма інвалідності): *МОЖЕ бути зазначено ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ*

1. опорно-руховий апарат	5. мовлення
2. зір	6. перенесення особливих травм / хвороб
3. слух	
4. інтелект (затримка у розвитку)	7. інше (що саме?)

6. **Група інвалідності:** 1. Перша 2. Друга 3. Третя

7. **Місце проживання:**

1. Обласний центр	4. Село
2. Районний центр	5. Інше
3. СМТ (селище міського типу)	_____

8. **Чи слідкуєте Ви за політичним життям нашого суспільства? *ОДИН варіант***

1. Так	4. Ні
2. Скоріше, так	5. <i>Важко відповісти</i>
3. Скоріше, ні	

9. **Як часто Ви берете участь у виборах? *ОДИН варіант***

1. Постійно (до пит.11)	2. Інколи	3. Ніколи	4. <i>Важко відповісти</i>
10. Якщо Ви не завжди або ніколи не берете участь у виборах, то чому? Оберіть 1-2 основні варіанти або додайте свій.			
<ol style="list-style-type: none"> 1. Не можу вийти із дому 2. Не вірю, що можу сприяти змінам політичної ситуації 3. За релігійними переконаннями 4. Не знаю - як можу це зробити за станом свого здоров'я 5. Не можу самостійно дістатись до своєї дільниці 6. Ніхто не допомагає, нема супроводу 7. Інша причина, а саме: _____ 8. <i>Важко відповісти / Відмова у відповіді</i> 			
11. Якщо Ви берете участь у виборах, то в який спосіб? ОДИН варіант			
<ol style="list-style-type: none"> 1. Голосую вдома 2. Ходжу на дільницю (до пит.14) 3. Обидва способи 			
12. Якщо Ви голосуєте вдома, то чому? Оберіть 1-2 основні варіанти або додайте свій.			
<ol style="list-style-type: none"> 1. Важко дістатись до виборчої дільниці, бо громадський транспорт для мене є недоступним 2. Виборча дільниця для мене є архітектурно не доступною 3. Не можу вийти із дому / Моє житло архітектурно не придатне 4. Потребую допомоги у супроводі, але не маю її 5. Мені зручніше голосувати вдома 6. Інша причина, а саме: _____ 7. <i>Важко відповісти / Відмова у відповіді</i> 			

13. З якими проблемами Ви стикаєтесь при голосуванні вдома? Оберіть всі можливі варіанти або додайте свій.

1. Довге очікування протягом дня
2. Порушення таємниці голосування
3. Недостатність інформації про кандидатів зі списку в бюлетені
4. Побоювання візиту незнайомих мені людей
5. Інші проблеми. Зазначте - які саме:

6. Ніяких проблем при голосуванні вдома не маю
7. *Важко відповісти*

14. З якими проблемами Ви стикаєтесь при голосуванні на виборчій дільниці (ДВК)? Оберіть всі можливі варіанти або додайте свій.

1. Архітектурна недоступність виборчої дільниці
2. Неможливість отримати допомогу для потрапляння до приміщення виборчої дільниці
3. Неможливість для мене отримати інформацію про кандидатів та їх програми перед голосуванням
4. Відсутність допомоги під час реєстрації та голосування
5. Інші проблеми. Зазначте – які саме:

6. Ніяких проблем при голосуванні на дільниці не маю
7. *Важко відповісти*

15. Яким чином Ви отримуєте передвиборчу агітаційну інформацію про кандидатів та їхні програми? Оберіть всі можливі варіанти або додайте свій.

1. Телебачення
2. Радіо
3. Інтернет
4. Друковані періодичні видання
5. Зовнішня реклама – білборди, постери
6. Агітаційні роздаткові матеріали – газети, брошури та інше
7. Від інших осіб – знайомих, родичів тощо
8. В інший спосіб. Зазначте - у який саме і чому:

9. *Важко відповісти / Відмова у відповіді*

16. Чи стикаєтесь Ви із будь-якими проблемами щодо отримання передвиборчої агітаційної інформації? *ОДИН варіант*

1. Так 2. Ні (до пит.18) 3. *Важко відповісти*

17. З якими саме проблемами Ви стикаєтесь при ознайомленні з інформацією про кандидатів та їхні програми? *Оберіть всі можливі варіанти або додайте свій.*

1. Недоступність відео-візуальної інформації
2. Недоступність інформації в аудіоформаті
3. Недоступність інформації з Інтернет-сайтів, бо не маю комп'ютера / доступу до Інтернету
4. Недоступність інформації з Інтернет-сайтів, бо не маю спеціальної програми для її озвучування
5. Незрозумілий складний зміст передвиборчих матеріалів
6. Інші проблеми. Зазначте - які саме:

7. *Важко відповісти / Відмова у відповіді*

18. Чи Ви уточнюєте інформацію про себе у списках виборців перед голосуванням? *ОДИН варіант*

1. Так 2. Ні (до пит.21) 3. Важко відповісти

19. Яким чином Ви уточнюєте інформацію про себе у списках виборців? *ОДИН варіант*

1. З'ясовую особисто в дільниці
2. Уточнюю по телефону
3. В іншій спосіб, а саме:

20. З якими проблемами чи бар'єрами Ви стикаєтесь, коли уточнюєте інформацію про себе у списках виборців? *Оберіть всі можливі варіанти або додайте свій.*

1. Проблеми дістатись чи потрапити до виборчої дільниці (ДВК)
2. Проблеми власноручного складання заяв у виборчій дільниці
3. Відсутність соціального працівника чи супровідника
4. Інші проблеми / бар'єри. А саме:

5. Ніяких проблем при цьому не маю
6. *Важко відповісти / Відмова у відповіді*

21. Якщо Ви не уточнюєте інформацію про себе у списках виборців, то чому? *ОДИН варіант*

1. Я не хвилююсь, що мене раптом не буде в списках виборців
2. Я не приймаю участі у виборах, тому й не уточнюю
3. Я впевнений (-на), що моє прізвище є в списках
4. Не маю фізичної можливості скористатись цим правом

5. Не знаю, де можна уточнити цю інформацію

6. Інше, а саме:

7. *Важко відповісти / Відмова у відповіді*

22. Чи зіштовхувались Ви особисто будь-коли з порушенням Ваших виборчих прав? *ОДИН варіант*

1. Так 2. Ні (*до пит.26*) 3. Важко відповісти

Додаток 3

Опитування посадових осіб та зацікавлених сторін

Опитування посадових осіб та зацікавлених сторін на центральному та місцевих рівнях було проведено у 10 областях України та м. Києві щодо існуючих на даний момент в нашому суспільстві умов для виконання права громадян з інвалідністю на участь у виборчих та політичних процесах.

Серед опитаних:

- ✓ Депутати місцевих рад та працівники місцевих адміністрацій (управління освіти, соціального захисту населення, містобудування тощо) – 37%
- ✓ Працівники системи соціального захисту населення – 24%
- ✓ Працівники системи освіти – 19%
- ✓ Працівники соціальних служб – 20%

РЕСПОНДЕНТИ (Відомство/ посада)

- ✓ Міністерство оборони України: керівник підрозділу, член дільничної міської комісії
- ✓ Міністерство соціальної політики: заступник директора департаменту, головний спеціаліст
- ✓ Міністерство інфраструктури: головний спеціаліст
- ✓ Міністерство інфраструктури: начальник департаменту
- ✓ ЦВК: член комісії, працівник секретаріату
- ✓ Державна архітектурно-будівельна інспекція: головний спеціаліст
- ✓ Районна рада: депутат, заступник голови, фахівець
- ✓ Міське Управління соціального захисту населення: голова комісії
- ✓ Управління освіти: завідуючий сектором
- ✓ Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді: директор
- ✓ Міська рада: депутат
- ✓ Управління праці районної ради: начальник
- ✓ Обласне відділенням фонду соціального захисту інвалідів: заступник керуючого
- ✓ Сфера соціального захисту: член сільської виборчої комісії
- ✓ Сфера освіти: начальник відділу

- ✓ Укрпошта: заступник начальника відділення
- ✓ Міська державна адміністрація: спеціаліст
- ✓ Державний банк: керуючий відділенням, член обласної виборчої комісії
- ✓ Сільська рада: голова, секретар, голова територіальної комісії
- ✓ Обласний департамент праці та соціального захисту населення: заступник директора
- ✓ Міжрегіональний центр професійної реабілітації інвалідів: директор
- ✓ Казенне експериментальне протезно-ортопедичного підприємства: директор
- ✓ Міський центр зайнятості: директор
- ✓ Департамент соціального захисту населення: керівник сектору
- ✓ Українська транспортна інспекція: спеціаліст
- ✓ Районна державна адміністрація: заступник голови
- ✓ Міська рада: депутат, заступник міського голови з гуманітарних питань
- ✓ Управління культури: завідувач міського будинку культури, член комісії
- ✓ Відділ освіти: головний спеціаліст, голова виборчої дільниці
- ✓ Соціальний працівник
- ✓ Обласна державна адміністрація: начальник відділу реабілітації інвалідів, департамент містобудування та інфраструктури ОДА, начальник відділу
- ✓ Відділ освіти міської ради: керівник сектору
- ✓ Міжрайонна медико-соціальна експертна комісія: головний лікар
- ✓ Школа: вчитель
- ✓ Національний медичний університет ім. Горького: юрист
- ✓ Міська державна адміністрація: перший заступник голови, голова комітету доступності
- ✓ Обласна рада: депутат
- ✓ Районний центр зайнятості: заступник директора

Global Expertise. Local Solutions.
Sustainable Democracy.

IFES | 1850 K Street, NW | Fifth Floor | Washington, D.C. 20006 | www.IFES.org